

FÖLJSAMT FÖRÄLDRASKAPS- STÖD PÅ FAMILJECENTRALER

FÖREBYGGANDE SOCIALT ARBETE
MED FAMILJER I VÄNTAN
EFTER MIGRATION

Nina Tryggvason
Linnéa Åberg
Hanna Mac Innes
Anette Bolin

Rapport i
korthet

Den här rapporten handlar om förebyggande socialt arbete med familjer som har migrerat till Sverige och lever i långvarig väntan på livsavgörande beslut om exempelvis uppehållstillstånd, var de ska bo, hur de ska försörja sig och kanske återförening med familjemedlemmar. Syftet är att synliggöra och ge en fördjupad förståelse för föräldraskapets villkor och familjecentralernas arbetssätt i relation till familjernas behov.

Familjecentraler har som främsta uppgift att stödja småbarnsföräldrars föräldraförmåga och är en av få verksamheter i Sverige som bedriver förebyggande socialt arbete med denna målgrupp. Som samlokaliserade organisationer erbjuder familjecentraler ett omfattande utbud av tjänster som inkluderar mödra- och barnhälsovård, öppen förskola och socialtjänst. En viktig målgrupp är familjer som har migrerat till Sverige. På senare år har det skett genomgripande förändringar i migrationslagstiftningen, till exempel en övergång från permanenta till tidsbegränsade uppehållstillstånd och högre trösklar för att familjer ska kunna återförenas. Som en följd av förändringarna lever många familjer i ett långvarigt väntanstillstånd som påverkar och begränsar familjelivet.

För att undersöka hur socialarbetare tillsammans med annan personal på familjecentralerna arbetar för att stödja familjer som befinner sig i denna situation genomförde vi 2019 en pilotstudie på två familjecentraler. På båda familjecentralerna arbetade man för att lindra påfrestningarna på familjer som levde i väntan. En av de aktiviteter vi tyckte oss se var vad vi kallar "viloplatsen", ett arbetssätt som utformades för att erbjuda avlastning från den dagliga stress som asylbyråkratin innebär för föräldrar och säkra den omsorg och förutsägbarhet som barn behöver. Den andra aktiviteten vi fann var "familjernas lokala medborgarkontor" som skapades för att ge familjer den information som behövs för att hantera vardagen och få en känsla av tillhörighet till lokalsamhället. Familjecentralerna blev en lättillgänglig arena som vissa familjer till och med kallade sitt "andra hem".

Pilotstudien visar att socialarbetare tillsammans med andra yrkesverksamma på centren försökte anpassa sig till behoven hos migrerade familjer som lever under osäkra villkor. Samtidigt insåg de att deras aktiviteter inte var tillräckliga, och resultatet visar också att det pågick mycket kreativt utvecklingsarbete för att möta just dessa föräldrars behov. Arbetet var dock inte synliggjort eller etablerat och det var heller inte känt hur familjerna uppfattade det.

Föreliggande rapport bygger på en forskningsstudie som genomfördes 2022–2024 där vi har fortsatt undersöka det sociala arbetet med familjer som lever i långvarig och osäker väntan – först genom en nationell enkät till alla familjecentraler i Sverige, därefter genom observationer och intervjuer med personal och föräldrar på två familjecentraler, varav en i en storstad och en i en mindre stad.

Vi vill rikta ett varmt och innerligt tack till de föräldrar som generöst delat med sig av sina erfarenheter av föräldraskap i ett nytt land. Ett stort tack riktas också till personalen vid de två familjecentraler som så välkomnande tagit emot oss. Tack för att ni låtit oss observera ert arbete och för ert tålamod med våra många frågor. Slutligen vill vi uttrycka vår djupa uppskattning till vår referensgrupp som med stort engagemang har följt projektet från start till mål: Anna-Maria Troedsson, Marie-Cesares Olsson, Ulrika Heimer från Föreningen för familjecentralernas främjande (FFFF), Lotta Andersson Damberg, Hanna Lind från Sveriges kommuner och regioner (SKR) samt Indira Beharic och Susanne Johansson från Malmös familjecentraler.

FÖRFATTARE

Nina Tryggvason är förskollärare, socionom och lektor i socialt arbete på Högskolan Väst. Hennes forskning rör barns delaktighet, familj och föräldraskap. I egenskap av forskare i projektet har Nina varit med och utformat och bearbetat det kvantitativa materialet (enkäten) och genomfört observationer, intervjuer och analys av det kvalitativa materialet.

Linnéa Åberg är lektor och forskare i socialt arbete på Högskolan Väst. Hennes forskning och undervisning handlar om skärningen mellan socialt arbete och global migration, och om hur strukturellt utsatta grupper och individer möts av och interagerar med välfärdsstaten och socialt arbete. Ett specifikt fokus är flerspråkighet och språklig rättvisa. Målgrupper är allt från barn, familj och äldre till personer med funktionshinder. I egenskap av forskare har Linnéa varit med i projektets alla delar, men haft huvudsakligt fokus på de kvalitativa (fältstudierna med observationer i verksamheterna och intervjuer med personal och föräldrar).

Hanna Mac Innes är lektor i socialt arbete vid Göteborgs universitet samt utvecklingsledare med forskningsinriktning inom äldre samt vård- och omsorgsförvaltningen i Göteborgs stad. Hennes forskning rör äldre personers levnadsvillkor med fokus på arbetsmarknad, fattigdom och äldreomsorg. I egenskap av forskare i projektet har Hanna varit med och utformat och bearbetat det kvantitativa materialet (enkäten), inklusive analys och presentation av resultatet.

Anette Bolin är socionom och professor i socialt arbete vid Högskolan Väst, där hon undervisar på socionomprogrammet samt på lärarutbildningen. Hennes forskningsintresse rör social barn- och ungdomsvård. I egenskap av forskare i projektet har Anette varit projektledare samt deltagit i forskningsdesign och analysarbete.

INNEHÅLL

Bakgrund	4
Teori	7
Undersökning	10
Resultat	12
Sammanfattning.....	42
Avslutning: följsamt föräldraskapsstöd	44
Referenser	47

BAKGRUND

Familjecentraler i Sverige

Familjecentraler har som främsta uppgift att erbjuda stöd som stärker föräldraförmågan och samspelet mellan föräldrar och barn i familjer med små barn. Som samlokaliserade organisationer tillhandahåller familjecentraler mödra- och barnhälsovård, öppen förskola och förebyggande socialtjänst. Utöver dem finns också så kallade familjecentralsliknande verksamheter, vilka har som minimikrav att barnhälsovård är samlokaliserad med minst en kommunal verksamhet, såsom öppen förskola eller förebyggande socialtjänst. De båda verksamheternas uppdrag är att med utgångspunkt i hela familjens livssituation främja en god hälsa hos barn och föräldrar, bland annat genom att erbjuda en nära mötesplats, stärka familjens sociala nätverk, skapa delaktighet, erbjuda lättillgängligt stöd och vara ett kunskaps- och informationscentrum (Cesares Olsson, 2022).

Antalet familjecentraler har stadigt ökat det senaste decenniet. En kartläggning från Socialstyrelsen och Folkhälsomyndigheten visar att det fanns 246 familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter i Sverige 2023, vilket kan jämföras med 2008 då antalet var 131 (Ulfsdotter & Borén, 2023). Som det ser ut i dag finns det familjecentraler i 158 kommuner fördelade på de flesta av landets regioner (18 av 21). Cirka en tredjedel finns i socioekonomiskt blandade områden, en tredjedel i områden med socioekonomiska utmaningar och en tredjedel i områden med goda socioekonomiska förhållanden (Ulfsdotter & Borén, 2023). Ambitionen är att familjecentralerna ska bli ännu fler och Socialstyrelsen har fått ett regeringsuppdrag (S2023/03257) att 2024–2026 stödja kommuner och regioner i arbetet med att inrätta och vidareutveckla familjecentraler, särskilt i områden med socioekonomiska utmaningar.

Olika typer av stöd

Universellt stöd. Förebyggande insatser som riktar sig till alla i en population, till exempel alla småbarnsföräldrar, utan identifiering av en gemensam riskfaktor. I områden där familjecentraler finns kommer nästan alla blivande och nyblivna föräldrar i kontakt med verksamheten när de besöker mödra- och barnhälsovården. På universell nivå utgörs familjecentralens nav av den öppna förskolan, där föräldrar och barn kan delta i gruppaktiviteter, träffa andra familjer eller bara vistas i en miljö som är anpassad till små barns behov.

Selektivt stöd. Förebyggande insatser som riktar sig till grupper baserat på gemensamma erfarenheter och behov. Det kan till exempel handla om föräldragrupper för föräldrar som är ensamstående eller som nyligen har anlänt till Sverige.

Indikerat stöd. Insatser på individnivå där specifika och individuella problem har identifierats och insatser görs för att förhindra att problemen förvärras (SOU 2018:32).

Tanken är att familjecentralen ska samla det främjande och förebyggande arbetet för barn, föräldrar och andra viktiga vuxna för att nå alla familjer i uppdragsområdet och samtidigt erbjuda kompletterande stöd till föräldrar som är i behov av det. Beroende på om arbetet riktar sig till alla småbarnsföräldrar, en specifik grupp eller enskilda individer kan det beskrivas som universellt, selektivt eller indikerat (Lundström Mattsson, 2009; FFFF, 2025).

Familjecentralen beskrivs som en lågtröskelverksamhet, vilken enligt Skjesol Bulling (2017) kännetecknas av att den är *lättillgänglig* och har en *låg grad av byråkrati*, att personalen har *samarbetskompetens* och att arbetet utförs i en *inkluderande miljö*. På familjecentralen innebär det att man inte behöver anmäla sig för att delta i den öppna verksamheten och kan komma och gå som man vill utan att det sker någon registrering eller dokumentation. Avsikten med samlokaliseringen och samarbetet mellan de olika professionerna är att skapa låga trösklar mellan olika typer av service både inom och utanför familjecentralen. Genom flexibilitet och anpassning till besökarnas behov är strävan också att vara en inkluderande arena som ger utrymme för föräldrar och barns delaktighet.

I en norsk studie har Skjesol Bulling (2017) undersökt de möjligheter och utmaningar som är förknippade med en lågtröskelverksamhet utifrån såväl personalens som de besökande föräldrarnas perspektiv. Både personal och

föräldrar talade om familjecentralen som en miljö där det är möjligt att få stöd samtidigt som familjens autonomi och handlingsutrymme respekteras. Även Socialstyrelsens/Folkhälsomyndighetens kartläggning (Ulfsdotter & Borén, 2023) visar att familjecentralen uppfattas ha ett lättillgängligt utbud av både universellt och selektivt riktat föräldraskapsstöd. Men trots att familjecentralen uppfattas som lättillgänglig finns farhågor om att man kanske inte når ut till alla som skulle ha nytta av verksamheten. Både Skjesol Bulling (2017) och Ulfsdotter och Borén (2023) lyfter denna fråga. Enligt de senare uppger 36 procent av personalen att förebyggande socialtjänst inte når sin målgrupp och att en av de grupper som är svårast att nå är utrikesfödda föräldrar.

Förebyggande socialt arbete på familjecentral

I den här rapporten ligger fokus på det förebyggande sociala arbetet på familjecentralen. I förslaget till den nya socialtjänstlag som implementerades 2025 framgår att förebyggande socialt arbete är centralt för att kunna tillhandahålla tidiga och långsiktiga insatser (SOU 2020:47). Ändå har socialtjänstens förebyggande sociala arbete minskat över tid och huvuduppgiften istället kommit att bli att hantera akuta individuella ärenden (ibid., s. 376). Intentionerna med den nya lagen är att skapa nya metoder för socialtjänstens uppsökande och stödjande arbete.

Vanligaste insatserna

Enligt Socialstyrelsens och Folkhälsomyndighetens kartläggning (Ulfsdotter & Borén, 2023) är följande de vanligaste riktade insatserna på selektiv och indikerad nivå, erbjudna av socialtjänsten antingen som ensam part eller tillsammans med andra professioner på familjecentralen:

- råd och stödsamtal
- samarbetssamtal
- utökade hembesök
- grupp för språkundervisning
- språkstöd
- föräldraskapsprogrammet Föräldraskap i Sverige.

Familjecentraler tas ofta upp som exempel på en av socialtjänstens få förebyggande lågröskelverksamheter som riktas till föräldrar med små barn (se t.ex. SOU 2018:32; SOU 2020:47) och Socialstyrelsens/Folkhälsomyndighetens kartläggning (Ulfsdotter & Borén, 2023) visar att förebyggande socialtjänst finns på de flesta familjecentraler i Sverige (91 procent). Det förebyggande sociala arbetet på en familjecentral kan ske på universell, selektiv och indikerad nivå, till exempel genom att socionomen/föräldrastödaren¹ deltar i de öppna aktiviteterna på öppna förskolan, håller i riktade gruppaktiviteter eller tar individuell kontakt för att ge råd och stöd och vid behov lotsning till andra samhällsfunktioner. Enligt Föreningen för familjecentralers främjande (FFFF, 2025) ger familjecentralen socialtjänsten en lättillgänglig och bred arena för det uppsökande och servicebaserade arbetet. Redan under graviditet och barnets första år kan föräldrar få tillgång till socionomens kompetens och socialtjänstens resurser. Genom att barnen ständigt är närvarande förstärks barnperspektivet, och socionomrollen beskrivs av Bing och Abrahamsson (2011) som mer dynamisk när socionomen kommer in i ett mer vardagligt sammanhang.

Förändringar i utlänningslagen

Under de senaste åren har många besökare på vissa familjecentraler levt under nya, utmanande omständigheter som en konsekvens av en förändrad migrationslagstiftning. Under 2016 skedde en betydande förändring i den svenska migrationslagstiftningen som bland annat innebar en övergång från permanenta till tidsbegränsade (1–3 år) uppehållstillstånd som huvudregel. Denna lag var tillfällig och förlängdes först till 2019 och sedan till 2021 (SFS 2016:752). Därefter gjordes ändringar i utlänningslagen. Det innebär bland annat att tidsbegränsade uppehållstillstånd alltid är huvudregel (undantaget kvotflyktingar som får permanent uppehållstillstånd vid första prövnings-tillfället) och att permanent uppehållstillstånd tidigare ska kunna beviljas efter

¹ Socionomers yrkestitel kan variera mellan familjecentraler. I rapporten används mestadels benämningarna socialarbetare eller föräldrastödare.

att man har haft tidsbegränsat uppehållstillstånd i minst tre år och endast om särskilda krav är uppfyllda. För vuxna gäller att man måste kunna försörja sig själv och leva ett skötsamt liv samt att även övriga i familjen uppfyller samma krav. Även för tidsbegränsat uppehållstillstånd med hänvisning till att en anhörig har uppehållstillstånd gäller att den anhöriga kan försörja sig och har en bostad av tillräcklig storlek. Undantag finns, exempelvis om den anhöriga är ett barn under 18 år (prop. 2020/21:191). En variant av tidsbegränsade uppehållstillstånd ryms inom EU:s massflyktingdirektiv som ger tillfälligt skydd för personer som flyr kriget i Ukraina.

Denna temporära karaktär hos den senaste tidens migrationspolitik följer en trend i Europa och andra västländer som skapar en långsiktig osäkerhet för flyktingar, asylsökande och andra migranter (McNevin & Missbach, 2018). Deras tillfälliga legala status har en negativ inverkan på dem som individer och skapar komplexa villkor för familjelivet, inom forskningen beskrivna med hjälp av begreppet *temporalitet*.

”
Temporalitet beskriver uppfattningen av
tid och upplevelsen av tidens gång...

Familjens tidsliv

Temporalitet beskriver uppfattningen av tid och upplevelsen av tidens gång, såsom hur vi minns det förflutna, upplever nuet och tänker oss framtiden. Forskare har på senare år intresserat sig för en viss typ av temporalitet som belyser liv i väntanstillstånd i relation till migrationslagstiftning och därtill kopplade byråkratiska processer (Hughes, 2022; Khosravi, 2021; Lind, Hansen & Khoury, 2023). Men det har bedrivits betydligt mindre forskning om hur just familjeblivande och familjeliv påverkas av detta utdragna väntanstillstånd. Att bilda familj har också en särskild typ av temporalitet, som kan förstås utifrån att en familjs liv organiseras utifrån hur den uppfattar tid, av familjens tidsliv. Det kan handla om att följa och leda det lilla barnet i nuet genom att förhålla sig till tid genom regelbundna rutiner såsom mat, sömn och lek. Familjen förhåller sig också ofta till en dåtid, med minnen och tankar kring den familj man själv växte upp i, och ser även framåt genom att exempelvis planera in födelsedagsfiranden eller ha regelbundna fredags- eller lördagsmys. Familjens tidsliv handlar också om att förhålla sig till en tänkt framtid för barnet, som att föreställa sig att det börjar skolan och vad man som förälder behöver göra för att underlätta skolgången. Det kan också handla om att planera aktiviteter som ska stödja barnen att i en framtid få ett socialt liv med vänner. Föräldraskapet handlar således om att skapa en viss tidslinje för barnet och för sin familj. I det forskningsprojekt som ligger till grund för den här rapporten har intresset riktats mot hur familjens tidsliv påverkas av väntanstillstånd och hur föräldrastödjare möter och hanterar familjer som är i väntan.

TEORI

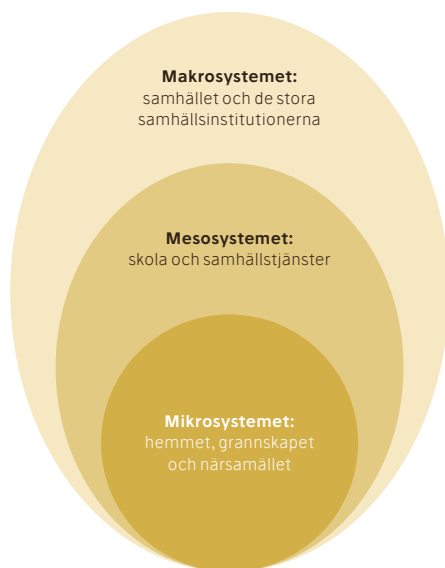
För att förstå föräldraskap i väntan och föräldrastödjarnas arbete används ett ramverk bestående av praktikteorier för socialt arbete: systemteori samt relationsbaserad och styrkeinriktad praktik (Healy, 2022). Förutom dessa används även delar av Kuczynskis och De Mols (2015) teori om dynamiskt dialektiskt föräldraskap.

Systemteori

Systemteori tar hänsyn till de system som barn och föräldrar är del av och som kan påverka deras livssituation både positivt och negativt. Systemisk analys innebär enligt Healy (2022) att fokusera på interaktionen mellan multipla sociala system såsom interpersonella system (av exempelvis familj, vänner och grannar), välfärdssystemet (med aktörer såsom socialtjänsten, Försäkringskassan och Migrationsverket), olika policysystem (till exempel FN:s barnrättskommittés rekommendationer om barn som rättighetsbärare) och strukturella rättighetssystem (exempelvis socialförsäkringar såsom barnbidrag och bostadsbidrag). Inom socialt förebyggande arbete kan det innebära att förstå hur dessa system interagerar och anpassa stödet därefter, och en sådan analys kan göras med stöd av en så kallad eko-karta innehållande tre interagerande nivåer:

1) mikrosystemet, 2) mesosystemet och 3) makrosystemet (se figur 1).

Till exempel: Om en förälders familjesystem finns i ett annat land kan det vara svårt för hen att få avlastning, varpå ett behov av stöd att skapa ett socialt nätverk i närområdet (mikronivå) kan aktualiseras. Om hen har svårigheter att få en adekvat bostad behöver det tas med i analysen. Att stödja föräldrar i deras föräldraskap kan till exempel innebära att erbjuda lekytor för barn som är trångbodda eller saknar fast bostad och röra hur skolor och förskolor fungerar i relation till familjer i väntan (mesonivå). Migrationslagstiftningen och tidsaspekten under och efter asylprocessen eller vid ansökan om familjeåterförening (makronivå) kan indikera att behovet av föräldrastöd kan bli långvarigt. Systemisk förståelse ligger på det här viset till grund för vilket stöd som planeras.

Figur 1. Eko-karta av de olika nivåer av system som interagerar och ger en holistisk bild av familjens situation (Healy, 2022, s. 163).

Relationsbaserat och styrkeinriktat socialt arbete

Grundprincipen i såväl relationsbaserat som styrkeinriktat socialt arbete (Healy, 2022, s. 215) är att det är relationen mellan socialarbetare och brukare (föräldrar och barn) som är navet för förändring. I relationsbaserat arbete är det socialarbetarens relation till familjen som är verktyget för att uppnå en förändring. Det innebär exempelvis att bygga tillit, stå för kontinuitet och upprätthålla emotionell reglering som en del av ett yrkesskickligt förändringsarbete även i möten med starka känslor. Det kan vara centralt när man arbetar med föräldrar som bär med sig trauman från krig och flykt. Relationen betraktas som hjälpande även när socialarbetarens roll innebär kontroll och myndighetsutövning. Socialarbetarna på familjecentralen har oftast inte myndighetsutövande uppgifter i form av utredningsansvar, men de har alla anmälningsplikt (SFS 2025:400,

19 kap. 1 §), vilket medför en viss kontrollerande aspekt i relationen. Det relationsbaserade sociala arbetet innebär också att arbeta med parallellprocesser som till exempel känslöverföring, och socialarbetaren kan ibland få rollen som ”pålitligt hatobjekt” (Trevithick, 2003). Förenklat innebär det att stå kvar i relationen även om en förälder exempelvis visar ilska över att socialarbetaren har gjort en orosanmälan och jobba för att föräldern fortsätter komma till familjecentralen. Fokus, oavsett om det finns ett kontrollerande element eller inte, är att tillsammans med individen (och dess närmsta nätverk av familj och vänner) försöka upprätthålla fungerande förhållanden och främja förändring i andra. Socialarbetaren bör ha ett systemiskt förhållningssätt och i sin analys av stödbehovet ta hänsyn till mikro-, meso- och makrosystemets påverkan.

Det styrkeinriktade arbetet är sprunget ur en våg av lösningsfokuserat och *empowerment*-inriktat arbete på 1960–70-talet (Healy, 2022). Begrepp som etikettering, stigma och marginalisering ökade då medvetenheten om att det sätt som socialarbetare pratade om människors ”brister” på bidrog till ökade problem för såväl grupper som individer i behov av stöd. Styrkeperspektivet bygger på flera nyckelantaganden, såsom att människor visar resiliens (förmåga att återhämta sig) snarare än patologiska symtom i mötet med ogynnsamma livshändelser och har kapacitet att avgöra vad som är bäst för dem utan att behöva förlita sig på att socialarbetare ska definiera det. Fokus ligger på brukarens och närsamhällets kapaciteter och på att delaktighet och ömsesidigt lärande ”bygger” brukarens förmågor. På en familjecentral framträder styrkeperspektivet dels i förståelsen av föräldrarnas svåra situation som en konsekvens av migration, regelverk och emotionella påfrestningar snarare än av brister i föräldraskapet, dels i föräldraskapsstödsprogram som vänder sig till alla nyblivna föräldrar snarare än bara de med utmaningar i sitt föräldraskap. Även det förebyggande arbetet med att vidga sociala nätverk bortom familjecentralen exemplifierar ett styrkeinriktat arbete. Det har stort fokus på vikten av socialt stöd och samhällstillhörighet för att uppnå resiliens, då de flesta människor vill känna tillhörighet genom att vara ansvarsfulla och erkända medborgare och värdesatta som medlemmar i sitt lokalsamhälle. Healy (2022) skriver att precis som socialarbetares erkännande av brukares styrkor kan förstärka deras kapacitet, kan samhällets erkännande göra det.

Adobe Stock/Monkey Business

Dynamiskt dialektiskt föräldraskap

Samspelet mellan barn och föräldrar försiggår enligt Harach och Kuczynski (2005) inom tre relationsdomäner med olika maktbalans: auktoritetsdomänen, anknytningsdomänen och intimitetsdomänen. Som ett resultat av föräldrarnas och barnens olika perspektiv och vilja i vardagens situationer har varje domän olika underliggande dynamik.

Inom **auktoritetsdomänen** har barnet liten makt, då föräldern utövar sin större makt för att ta ett föräldraansvar när barnet inte vill eller kan anpassa sig till hens förväntningar. Exempelvis kan föräldrar ha ett långsiktigt socialisationsmål, såsom att barnet ska klara skolan, och därför använda sin auktoritet för att få igenom målet. Det kan också handla om mer vardagliga situationer, och på familjecentralen kan föräldrar få stöd i att exempelvis stoppa barnets lek på ett varsamt sätt om det utsätter sig själv för fara.

Anknytningsdomänen beskrivs som mer jämlik och den aktiveras när barnet upplever stress eller fara. Inom domänen söker barnet anknytning och föräldern ger respons, omsorg, skydd och säkerhet. Exempelvis kan ett barn gråta för att påkalla föräldrarnas uppmärksamhet och det finns då en förväntan, hos både barn och förälder, att föräldern kan tillgodose barnets behov. På familjecentralen kan föräldrar som upplevt svåra situationer och har känslor av utmattning få stöd i att känna av behoven hos barnen.

Intimitetsdomänen är den mest förekommande i vardagens rutiner och uttrycks till exempel genom positiva känslor, fysisk närhet, självavslöjande, initiativ till aktiviteter och strategier för att skapa intimitet. Exempel på intima interaktioner inkluderar stunder av ömsesidighet där tankar, idéer och känslor delas under rutinmässiga aktiviteter såsom måltider, nattning och andra sysslor samt avsiktliga intimitetsritualer inrättade för ömsesidigt nöje, till exempel sagostunder och lek. Familjecentralens öppna förskola kan, förutom att erbjuda en lektyta anpassad till barnets fysiska och psykologiska utvecklingsbehov, genom lek, babymassage och sång utgöra en central arena för intimitet mellan barn och förälder.

I samspel mellan barn och föräldrar är de tre relationsdomänerna ständigt igång, och de påverkar varandra.

I samspel mellan barn och föräldrar är de tre relationsdomänerna ständigt igång, och de påverkar varandra. Till exempel är ett barns följsamhet inom auktoritetsdomänen kopplad till dess trygghet i anknytningsdomänen, och en förälders önskan att upprätthålla en nära relation inom intimitetsdomänen kan begränsa dess användning av tvingande makt i sin barnuppföstran.

I studien har teorin om de olika relationsdomänerna använts för att förstå dels föräldrarnas strategier i relation till de utmaningar som väntan kan innebära för barnen, dels föräldrastödjarnas agerande. Hur olika föräldraskapsstrategier utvecklas står i relation till kontextuella villkor på mikro-, meso- och makro-nivå. I denna rapport är fokus på vilka föräldraskapsstrategier och vilket föräldrastöd som utvecklas när barn och familjer lever under de exceptionella livsvillkor som långvarig väntan innebär.

UNDERSÖKNING

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med studien är att stärka det förebyggande sociala arbetet med familjer som migrerat till Sverige och lever i långvarig väntan genom att synliggöra både föräldraskapets villkor och familjecentralernas roll i att möta familjernas behov. Syftet är nedbrutet i följande frågeställningar:

- Vilka utmaningar kan ett familjeliv i långvarig väntan efter migration innebära för barn och föräldrar?
- Hur anpassas det sociala förebyggande arbetet på familjecentralen i relation till barn och föräldrar som lever i långvarig väntan?
- Vad kännetecknar stöd som anpassats och uppfattas möta föräldrarnas behov och hur skulle arbetet kunna utvecklas vidare?

Metod

För att ge en mer allsidig bild av familjecentralernas arbete med familjer i väntan har vi använt såväl kvantitativ som kvalitativ metod. I den kvantitativa delen undersöks specifika förutsättningar för alla familjecentraler i Sverige, medan den kvalitativa delen ger fördjupad kunskap om varför saker står till på ett visst sätt. Inom samhällsvetenskap är detta förfarande att föredra eftersom varje metod har sina för- och nackdelar och de sammantaget kan de ge en mer heltäckande bild av verkligheten (Bryman, 2015). Under hela forskningsprocessen har en referensgrupp bestående av representanter från Föreningen för familjecentralers främjande (FFFF), Sveriges kommuner och regioner (SKR) och flera familjecentraler deltagit i träffar för att bidra med sin kunskap och ge input på utformningen av enkät- och intervjufrågor och analysen av resultatet.

Den kvantitativa delstudien

Den kvantitativa delen genomfördes som en nationell enkätundersökning bestående av cirka 70 frågor som besvarades online. Enkäten vände sig till socialarbetare och samordnare på landets alla familjecentraler och hade en svarsfrekvens på knappt 70 procent. Förutom till att samla in demografiska data syftade frågorna till att samla in uppgifter om hur socialtjänstens förebyggande arbete med familjer med migrationserfarenhet ser ut. Vilka utmaningar uppfattar personalen att familjer i utdragen väntan möter? Hur organiseras och utförs arbetet med dessa familjer? Och i vilken grad har förebyggande insatser bidragit till att förbättra deras livssituation? Resultatet av enkätundersökningen användes också för att välja ut två familjecentraler, en i en storstad och en i en mindre stad i en landsbygdskommun, som båda uppgav att de i hög grad möter familjer som lever i väntan.

De 21 föräldrarna, varav 19 mammor och två pappor, kom från elva olika länder...

Den kvalitativa delstudien

Den kvalitativa delen genomfördes genom dels etnografiska studier i form av deltagande observation, dels intervjuer med personal och föräldrar på de två utvalda familjecentralerna. Observationerna syftade till att följa socialarbetarnas yrkesutövning i relation till familjer i väntan. De genomfördes genom deltagande i aktiviteter på öppna förskolan, föräldra- och barngrupper, utflykter och utåtriktad områdesverksamhet, informationstillfällen för föräldrar på SFI, konsultationer och enskilda samtal mellan socialarbetare och föräldrar samt i arbetsplatsträffar (APT) och samverkansmöten. I samband med deltagandet fick vi möjlighet att ställa frågor till personalen och reflektera över hur de tänkt kring det som skett i aktiviteten.

Intervjuerna syftade till att fördjupa förståelsen för familjecentralers arbete med familjer i väntan och hölls med såväl personal som föräldrar. Ur personalen intervjuades 18 personer: elva socialarbetare (varav fem samordnare), tre förskollärare och fyra kulturtolkar. De 21 föräldrarna, varav 19 mammor och två pappor, kom från elva olika länder och alla intervjuer utom tre skedde med tolk. Föräldrarna hade alla små barn men flera hade också större, så sammanlagt representerades 61 barn i åldrarna 0–22 år.

Inför den etnografiska delen av studien annonserades vårt deltagande via ett informationsblad som översattes till flera språk och sattes upp på öppna förskolan. Inför intervjuerna gavs såväl information som erbjudande om deltagande både skriftligt och muntligt, vid behov via tolk på föräldrarnas hemspråk. Samtliga intervjuade gav samtycke till deltagande.

Etik

Studien har tillstyrkts av etikprövningsnämnden (dnr 2022-01872-01), vilket innebär att dess design har granskats utifrån etiska aspekter så att deltagande individer inte riskerar att fara illa. Till exempel har deltagande i studien varit frivilligt och alla data skyddats och behandlats på ett konfidentiellt sätt. I rapporten har såväl deltagare som platser fått andra namn än sina egna.

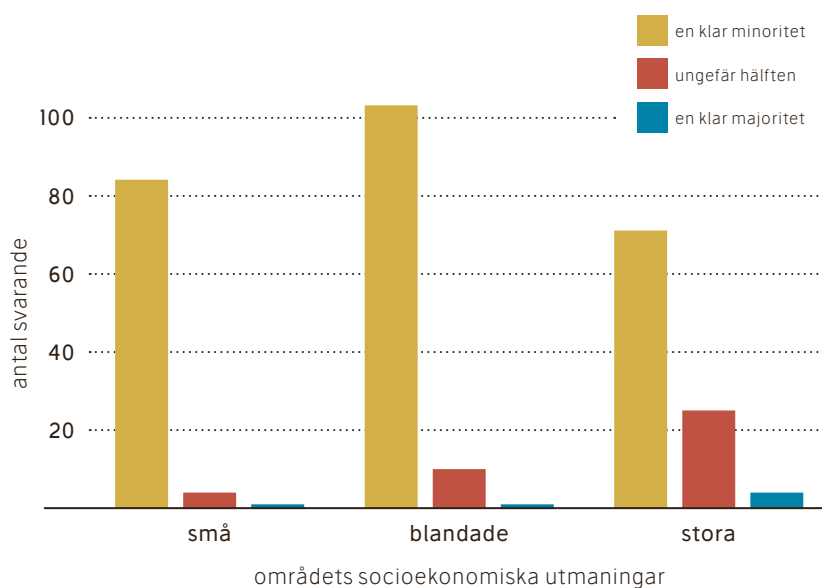
RESULTAT

Första delen av resultatet behandlar familjelivet i långvarig väntan och omfattar både vilka villkor familjerna lever under generellt och mer specifikt hur barndomen upplevs och hur föräldraskapet hanteras. Andra delen beskriver det förebyggande sociala arbetet på familjecentralerna. Det anses vara betydelsefullt av både personal och besökare, men trots det har vi identifierat ett antal potentiella utvecklingsområden. I den tredje och avslutande delen diskuteras rollen som socialarbetare.

Familjeliv i långvarig väntan

Familjerna i studien lever i olika typer av väntanstillstånd som alla kan kopplas till migrationsbyråkratiska processer. Deras väntan har varat mellan sex månader och åtta år. För en del beror det på att de har tidsbegränsade uppehållstillstånd eller att de ingår i massflyktindirektivet. För andra är det på grund av långvariga asylprocesser eller väntan på den andra föräldern (i studien framför allt fadern) och kanske syskon. I flera fall adderas en annan typ av väntan, såsom väntan på boende, förskoleplats, SFI eller utredning för barn med särskilda behov.

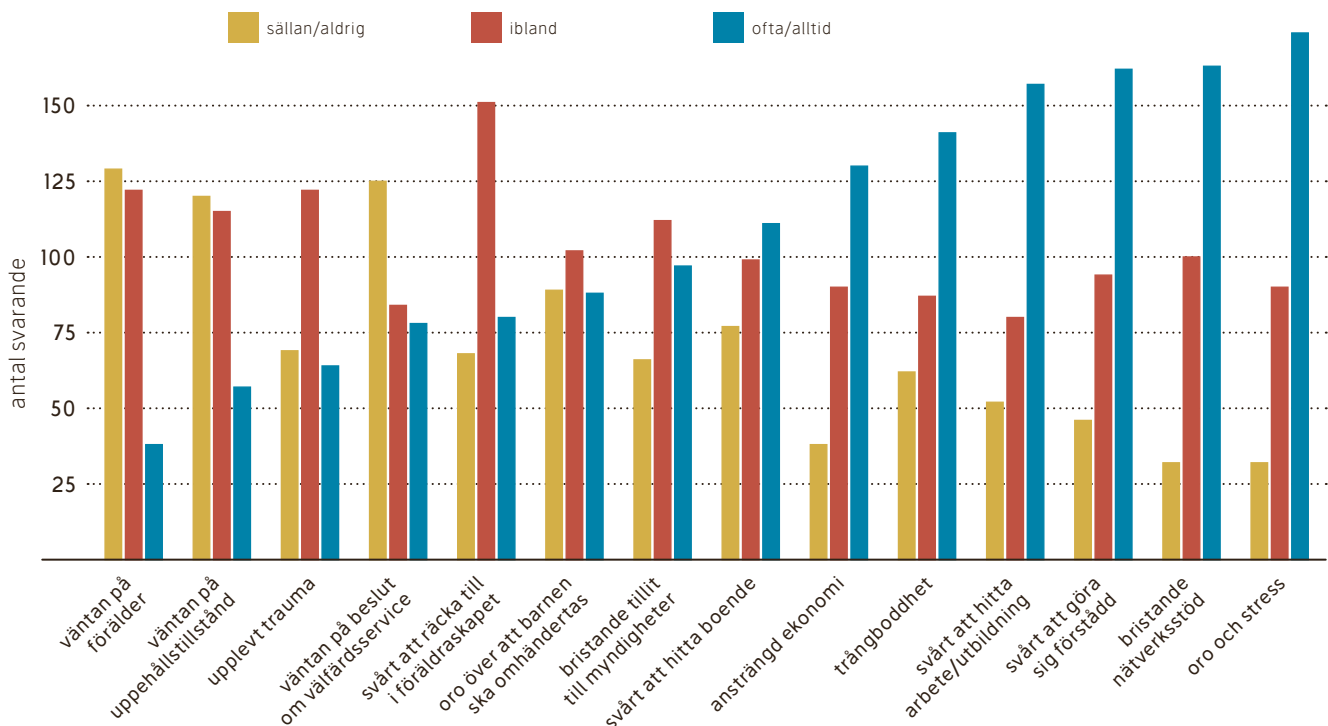
Vi kopplar denna väntan till familjens tidsliv, till det som kan förstås med begreppet temporalitet. Temporalitet handlar om att människor på olika sätt förhåller sig till tid och rum, exempelvis genom planering av och önskan om framtiden, minnen av förfluten tid och vardagslivets organisering här och nu. Som tidigare nämnt tar temporaliteten en särskild form när man bildar familj, då föräldraskapet medför ett ansvar för att skapa en fungerande temporalitet för barnet, för att hitta en rytm i vardagen så att barnet får sina behov tillgodosedda och familjemedlemmarna skapar en relation till varandra. I familjer i väntan tar sig tidslivet andra uttryck än i många andra familjer.

Figur 2. Hur stor andel av besökarna på familjecentralerna som lever i långvarig väntan, uppdelat utifrån områdets socioekonomiska status.

I enkäten ställde vi frågor om i vilken utsträckning familjecentralerna möter familjer som lever i väntan. Som vi kan se i figur 2 är det få som uppger att dessa familjer utgör hälften eller en majoritet av de besökande. De är vanligare i socio-ekonomiskt utsatta områden men utgör även där en förvånande liten andel. Det kan bero på att personalen inte är medveten om att den nya migrationslagstiftningen gör att även familjer som har varit i Sverige i flera år fortfarande inte har uppehållstillstånd. Det kan också vara så att man inte når dessa familjer i samma utsträckning som andra i det område där familjecentralen ligger.

I enkäten ställde vi också frågor om vilka utmaningar personalen på familjecentralerna uppfattar att familjer som lever i väntan har att hantera och i vilken utsträckning de möter familjer med dessa utmaningar. I figur 3 ser vi hur ofta de säger sig möta familjer med olika typer av utmaningar.

Figur 3. Hur ofta familjecentralernas besökare som lever i långvarig väntan uppfattas möta olika typer av utmaningar relaterade till sin väntan.

Vanligast enligt personalen är att familjerna behöver hantera oro och stress och nästan lika vanligt är det att sakna nätverksstöd och att ha svårt att göra sig förstådd. Därefter hamnar utmaningar relaterade till basala livsvillkor, såsom försörjning och boende. Det är också ganska vanligt att sakna tillit till myndigheter. Först därefter kommer svårigheter att hantera sitt föräldraskap. Minst vanligt sägs det vara att möta föräldrar som upplever utmaningar beroende på att de upplevt trauma eller väntar på uppehållstillstånd eller på att den andra föräldern ska komma till Sverige.

I intervjuerna med både föräldrar och personal beskrevs dessa utmaningar mer detaljerat, vilket presenteras under fem teman: *Psykiska påfrestningar*, *Att sakna basala livsvillkor*, *Svårnavigerad samhällsservice*, *En barndom i väntan* och slutligen *Föräldraskap i väntan*.

Psykiska påfrestningar

Det finns tydliga skillnader i hur föräldrarna beskriver sitt mående beroende på om de har fått ett permanent eller mer långvarigt uppehållstillstånd eller om de har ett tidsbegränsat uppehållstillstånd och/eller är i en långdragen asylprocess.

För de få som fick beslut om att få stanna relativt snabbt, till exempel de som kom som kvotflyktingar, har processen varit relativt okomplicerad och deras berättelser är ganska positiva och hoppfulla. Bland de som fortfarande lever i ovisshet om hur länge de får stanna förekommer tvärtom känslor av hopplöshet och maktlöshet. De känslor som beskrivs är främst oro, stress, ensamhet, förvirring och osäkerhet.

Oro och stress

Enligt såväl enkät (se figur 3) som intervjuer är den vanligaste utmaningen bland familjerna att uppleva känslor av oro och stress, vilka sägs ha sin grund i att de lever i utdragen väntan och saknar inflytande över det egna familjelivet. I citatet nedan beskrivs hur oron och stressen kan ge såväl psykiska som fysiska symptom.

...om jag ska försöka beskriva det så är det fysiska symptom i form av ångest, alltså det var bokstavligen talat grov ångest vissa gånger när vi [...] fått vissa beslut [...] där vi inte såg en utväg och där vi kanske skulle splittras helt och hållet. Oro, alltså svårigheter med att sova, tyngd i vår vardag, jättejättetyngd, men också den här osäkerheten där man är så begränsad i hur man planerar sitt liv [...] jag var ju ensam försörjande för familjen på fyra personer, så det har varit tufft, men framför allt den här osäkerheten att ens liv, framtid, familj ligger i nån annans händer. Den delen har varit väldigt svår.

Arjana, ett barn (gravid med sitt andra) och ett bonusbarn

Ångesten och oron kopplas dels till att bli splittrad som familj, dels till att ens autonomi som förälder blir beskuren. Att bli förälder innebär att utveckla ett ansvar i relation till barnet i alla de tre domäner som tidigare beskrivits, inte minst auktoritetsdomänen. Att tvingas uppleva att man inte äger sin egen tid och kan planera för sin familj försvagar känslan av att med auktoritet kunna agera för sina barns bästa, vilket således gör att man blir fråntagen en del av sin föräldrakapacitet.

Oron finns där dygnet runt och upplevs vara svår att beskriva för någon som aldrig har varit i samma situation, vilket Asha sätter ord på:

...som vi säger: det är bara den sjuke som känner sin åkomma. Det är ingen som [...] när de går och lägger sig, lägger huvudet på kudden och sover i trygghet. När jag lägger huvudet på kudden ligger jag och sover i ovisshet, och det blir nåt helt annat än vad det skulle kunna vara.

Asha, fyra barn

Personalen bekräftar att oron och stressen gör att många är deprimerade och har ångest. Karin berättar hur den utdragna väntan skapar psykiska påfrestningar som det tar tid att repa sig ifrån även om man senare beviljas uppehållstillstånd.

Jag hade en kvinna från Irak. Hon fick aldrig något uppehållstillstånd. Jag vet inte hur länge [processen] pågick och pågick och pågick. Hon var så under isen denna kvinna, med mannen och alla barnen, hon var så deprimerad. Sen fick hon till slut ett uppehållstillstånd. Men på nåt sätt blir den här skadan, alla de här åren... det var inte så att livet blev tjoflöjt bara för att hon fick uppehållstillståndet. För det var mycket som var tufft och jobbigt ändå. [...] Det tar tid att repa sig, tänker jag.

Karin, socialarbetare

I enkäten uppges det vara minst vanligt att familjerna upplever utmaningar som ett resultat av sin väntan på uppehållstillstånd eller på en annan familjemedlem. Detta resultat skiljer sig markant mot vad som framkommer i intervjuerna, där både personal och föräldrar uttrycker att mycket av den oro och stress föräldrarna bär på har sitt ursprung i väntanstillståndet. En möjlig anledning till att majoriteten av de som besvarat enkäten inte kopplar ihop oro och stress med den långvariga väntan kan återigen vara att det under relativt kort tid har skett stora förändringar i migrationslagstiftningen som de är omedvetna om. Ett annat skäl kan vara att de inte ser som sitt uppdrag att ta reda på vilken typ av migrationsstatus familjerna har, alternativt att de inte vill ställa för närgångna frågor om livet utanför familjecentralen utan fokuserar på att ge konkret stöd i förälder/barn-relationen.

Att vara ensam omsorgsgivare

Utöver oro över att inte få stanna i Sverige har familjerna många andra utmaningar att tampas med i vardagen. Av enkäten (se figur 3) framgår att personalen uppfattar att avsaknaden av nätverk och stöttning är en nästan lika stor utmaning, och både föräldra- och personalintervjuerna visar att separation från sin partner och ibland även sina barn inneburit psykiska påfrestningar som saknad, sorg och längtan. Den ensamhet som är ett återkommande tema i föräldraintervjuerna handlar om att vara ensam om ansvaret för barnen och sakna sitt nätverk, vilket kan göra det svårt att fokusera på att lära sig nya saker. Maram minns hur hennes första år i Sverige innebar saknad efter man och barn:

”
Den ensamhet som är ett återkommande tema i föräldraintervjuerna handlar om att vara ensam om ansvaret för barnen och sakna sitt nätverk...

Det var svårt. Jag lärde mig inte så mycket på ett år, med språket och allting. Det var sorgen, jag grät och bara väntade på min familj.

Maram, två barn

För Yana tog det längre tid än så. Hon kom hit från Syrien med ett barn på ett år 2015 och fick därför permanent uppehållstillstånd, och det tog tre år innan pappan fick komma efter och familjen kunde återförenas. För Fatima och hennes barn tog det ännu längre tid innan familjen kunde återförenas. Barnens pappa kom till Sverige från Somalia 2007 medan Fatima och barnen, på grund av att möjligheten att söka familjeåterförening stoppades under en period, fick komma först sju år senare. För Jamela var processen den omvända. Hon kom ensam till Sverige som 20-åring 2013, fick uppehållstillstånd, träffade en man som hon gifte sig med och blev gravid. Men under graviditeten blev mannen utvisningshotad eftersom Migrationsverket inte trodde på att han var pappa till barnet och de fick själva bekosta ett DNA-test.

När de skickade honom [brevet om utvisning] var jag höggravid [...] han fick lova att ta DNA på henne och om de hade samma DNA skulle han få stanna. För det skulle vi behöva betala 11000–12000 kronor och jag hade inte råd eftersom jag levde på socialbidrag. Men vi fick hjälp av familjen och efter en månad, när vår dotter föddes, fick han stanna.

Jamela, tre barn

Personalen använder sig ofta av ett systemiskt perspektiv (Healy, 2022) när de beskriver familjernas situation. De beskriver det sammanhang som föräldrar och barn är del av som en interaktion mellan flera sociala system, och inte minst uppmärksammar de att familjerna ofta saknar det stöd som nätverk och sociala stödsystem kan utgöra, vilket gör att många föräldrar känner sig ensamma och isolerade.

Ja kära nån, bara den här unga kvinnan från Eritrea, hon är ny i Sverige sen några år tillbaka. Hon har inga anhängare här, hennes man har lämnat henne så pappan till barnet är borta ur bilden. Hon är helt ensam med ett barn med stora behov i ett nytt land. Alltså, det är ju liksom alla poäng på att det är svårt.

Birgitta, socialarbetare

Den systemiska blicken hos socialarbetarna begränsas inte till de närmaste systemen, såsom av familj och nätverk, utan de lägger också märke till hur svårt det kan vara att komma in i det svenska samhället och hur det är att känna sig ovälkommen, vilket kan bidra till känslor av ensamhet och hopplöshet.

Jag tänker att många familjer behöver stöd... att Sverige är ett väldigt svårt land att komma in i, att vi inte är så himla lätta. Alltså, svenskar kanske inte är så lätta att lära känna [...] många människor som kommer hit känner sig ensamma, de känner sig inte välkomna, de tappar tron på att det går att bilda sig en okej framtid här.

Maria, socialarbetare

Ovanstående citat visar att den systemiska blicken hjälper socialarbetarna att analysera ensamhet på flera nivåer: **1)** i hemmet och familjen, **2)** i närsamhället och **3)** genom uppfattningar och normer i samhället.

En annan vanlig känsla är förvirring
orsakad av olika byråkratiska processer.

Förvirring och osäkerhet

En annan vanlig känsla är förvirring orsakad av olika byråkratiska processer. Processen att förnya sitt tidsbegränsade uppehållstillstånd beskrivs av många som ytterst förvirrande. Regelverket och på vilka grunder beslut fattas upplevs som svårt att förstå, ofta rentav obegripligt. Även de som har fått ett längre tidsbegränsat uppehållstillstånd upplever oklarheter, inte minst för att migrationslagstiftningen ständigt förändras, vanligen i en mer restriktiv riktning, och är rädda att det inte ska förlängas. Att vara i händerna på något man inte förstår och inte kan påverka tar mycket energi och skapar psykiska påfrestningar.

För Mai, som kom till Sverige 2017, är processen komplex och oförutsägbart. Hon är gift med en man som är svensk medborgare, själv har hon ett tidsbegränsat uppehållstillstånd på två år. Tillsammans har de tre barn, varav två har tidsbegränsat uppehållstillstånd i ett år, medan det yngsta barnet, som är ett år, har permanent uppehållstillstånd. Mai förstår inte varför det är så olika. Hon berättar att det är stor skillnad mellan att ha barn med och utan personnummer och uttrycker en oro för hur allt ska bli:

Detta barn har tur, han blev svensk medborgare direkt. Som sin pappa. Alltså, det är stor skillnad när barn har personnummer, med min yngsta son går allt mycket lättare [...] det var jättejobbigt med de andra. De har tillfälligt uppehållstillstånd, det gäller bara i ett år till. Jag är lite orolig för det, de får inte permanent uppehållstillstånd. Det är bara tillfälligt, det är bara ett år...

Mai, tre barn

Att Migrationsverket gör olika bedömningar för olika familjemedlemmar även när det gäller små barn är något som även Zahra från Afghanistan berättar om. Hon kom till Sverige 2015 och fick sitt tredje avslag på asylansökan 2020. Familjen beslutade sig då för att flytta till Frankrike i hopp om att få stanna där. Det fick de inte och efter några månader under vad som beskrivs som väldigt torftiga och nedbrytande förhållanden flyttade de tillbaka till Sverige. Efter att talibanerna tagit makten i Afghanistan återupptog Migrationsverket asylansökningarna därifrån och efter ett halvår fick alla i familjen uppehålls-

tillstånd utom det yngsta barnet, som föddes strax innan de kom tillbaka från Frankrike. Han har fortfarande inte uppehållstillstånd, vilket ter sig obegripligt och skapar stor oro för Zahra:

Jag fattar inte vad Sverige håller på med. Min son är bara ett år och han har varit på intervju på Migrationsverket två gånger. De säger: "Din son, varför kan han inte åka tillbaka till Afghanistan?" Jag tycker att det är en väldigt konstig fråga. Det problem jag har, har min son också. Han är bara ett år, och ett barn på ett år kan inte åka tillbaka till hemlandet när mamman finns här. Så vi väntar fortfarande på besked om andra sonen. Åtta år av mitt liv har spenderats utan att jag har kunnat leva eller studera.

Zahra, två barn

Små barn behöver sina föräldrars fulla uppmärksamhet och trygghet, vilket kan vara svårt att ge när nuet är ockuperat av tankar på hur allt ska bli och man inte kan planera för framtiden. En del familjer har levt i osäkerhet under väldigt lång tid. Så är det för Bibi som har fått upprepade avslag på sina asylansökningar och nu har ett utvisningsbeslut. Hon har hamnat i en situation där familjen varken får stanna i Sverige eller kan återvända till sitt hemland. I stället vill de svenska myndigheterna utvisa henne till ett land hon aldrig bott i och saknar koppling till:

Alltså, jag lämnade in alla ansökningshandlingar som kan styrka att vi är från Syrien och inte Förenade arabemiraten. Det kommer avslag oavsett vad vi gör. Jag bad dem: "Är det en utvisning får ni utvisa mig till Syrien." Men Migrationsverket säger att inga utvisningar till Syrien kan ske.

Bibi, ett barn

Många familjer behöver professionell hjälp för att förstå Migrationsverkets processer och vad de kan göra för att påverka besluten, men det kostar pengar. Pengar som de inte har. Asha som är statslös palestinier från Syrien födde ett av sina fyra barn på besök i USA och Migrationsverket vill därför utvisa henne dit, men USA tar inte emot henne och hennes familj, så hon är fast i en limbo-situation.

Den hjälp jag behöver just nu är hjälp mot Migrationsverket, det är en sån person jag behöver, men var finns den? [...] hela familjen blir straffad för att ett barn råkade födas i USA och få amerikanskt medborgarskap.

Asha, fyra barn

Även personalen säger sig ha svårt att förstå och hjälpa till med de byråkratiska migrationsprocesserna. Hur de bemöter föräldrar som försöker förstå olika processer och beslut återkommer vi till i nästa del, *Förebyggande socialt arbete på familjecentralen*.

Att sakna basala livsvillkor

Tre universella mål för föräldraskap är att säkerställa barnets överlevnad och hälsa, att tillhandahålla en miljö för framgångsrik utveckling och att vara en förebild för normativa kulturella värderingar. Hur dessa mål uppnås kan dock skilja sig åt beroende på sammanhanget (Pachter & Dumont-Mathieu, 2004; Tryggvason, 2018). Det råder relativt stor enighet om att det finns flera olika sätt att "göra familj" (Morgan, 2011) på, men det finns också en samstämmighet angående kärnan i vad familjer i olika delar av världen gör, nämligen att dela

resurser samt att bry sig om, ta ett ömsesidigt ansvar för och ha skyldigheter gentemot varandra (ibid.). I övrigt påverkar inte minst olika kontextuella förhållanden, såsom skilda socioekonomiska förutsättningar, mellan och inom länder hur familj görs. I enkäten framkommer att basala livsvillkor, som att kunna försörja sig och ha ett stabilt boende, är en stor utmaning för många familjer. Det stämmer överens med intervjurest resultaten där både personal och föräldrar beskriver familjernas ekonomiska belägenhet och boendesituation som mycket utmanande och komplex.

Att leva i fattigdom

När det gäller materiell och social fattigdom visar en undersökning från SCB (2022) att Sverige är det land i EU där det är störst skillnad mellan inrikes- och utrikesfödda. Sett över hela landet är det nästan sju gånger vanligare att vara fattig som utrikesfödd, och det är något som socialarbetarna uppmärksammar även lokalt.

Den här kartläggningen i [kommun]... det var det här med fattigdom [...] Ja, nu kommer jag inte ihåg siffrorna men det var runt 90 procent som var utrikesfödda [...] Vi vet ju att det är jättemånga familjer och väldigt många barn som lever i fattigdom.

Pernilla, socialarbetare

Socialarbetarna berättar att familjerna ofta inte har råd med grundläggande saker som möbler, kläder och internet. Samtidigt beskrivs föräldrarna försöka göra det bästa av sin situation, med de resurser de har.

Ja, det här med internet och möbler, det har jag aldrig tänkt på förut. Tills jag åkte hem till några familjer och såg att de inte hade några möbler. Jag visste inte ens att det... Jag var kanske väldigt naiv, men jag visste inte att det var möjligt här i Sverige [...] Det jobbigaste, tyckte jag, var att föräldrarna inte hade så höga krav på hur livet ska vara. De nöjde sig med... eller inte nöjde sig, men gjorde det bästa av det, med sin madrass och en fin konstväxt. Eller ja, du vet. Man gör det fint med det man har.

Carmen, förskollärare

Att personalen uppmärksammar familjernas ekonomiska situation visar att de har ett systemiskt perspektiv på föräldraskapet, att de ser hur förhållanden i meso- och makrosystemet påverkar förälder/barn-relationen i mikrosystemet. Citatet ovan är också ett exempel på ett styrkeinriktat synsätt där föräldrarnas kapacitet att prioritera barnet lyfts fram.

Av flera föräldraintervjuer framgår att det är som svårast för de barn vars familjer har levt länge med knappa resurser och där föräldrarna varken kunnat arbeta eller studera. Så är fallet framför allt för dem som befinner sig i utdragna asylprocesser. Det gör att föräldrarna inte på egen hand kan göra något för att förbättra familjens situation, men de försöker ändå göra sitt bästa för barnets eller barnens skull.

Ända sen vi kom hit för sex år sen har vi fått 3000 kronor per månad, jag och min dotter, att leva på. Och du vet att allt har blivit mycket dyrare nuförtiden, så pengarna är väldigt begränsade. [...] man kan ansöka hos Migrationsverket, i oktober inför vintern, om kläder och sånt där, men det är inte så stora summor man får. Och man måste prioritera barnet med de pengar man har. Du vet, flickan växer. Och när barn växer då växer deras behov också.

Bibi, ett barn

Även för föräldrar som har eller har haft möjlighet att arbeta kan den ekonomiska situationen vara svår. Enligt intervjuerna är det vanligt med tillfälliga timanställningar och osäkra arbetsvillkor, liksom att inkomsterna är otillräckliga eftersom det ofta bara är en i familjen som har arbete. Det kan påverka möjligheterna att göra saker med barnen.

Vi hade det jobbigt ekonomiskt också. Det var bara min man som jobbade och jag var sällan ute på grund av att vi hade det svårt med ekonomin, jag var mycket begränsad att ha aktiviteter utanför hemmet.

Mai, tre barn

För några få föräldrar har situationen efter mycket kamp förbättrats med tiden. Att inte behöva oroa sig för ekonomin och att slippa beroendet av andra har inneburit en lättnad och skapat stolthet över den egna kapaciteten.

... jag har studerat till undersköterska och en del inom gymnasiet, och jag är en aktiv person som hittar allting. Jag kan googla och se vad mina barn har rätt till och hur ska jag hitta information om jag har problem med det. Och jag jobbar [...] det hjälper mig också. Jag lever inte på socialbidrag, jag har min ekonomiska situation som jag känner räcker. Jag har råd att betala [...] Jag är en person som har kämpat, tycker jag.

Jamela, tre barn

Personalen... vittnar om att många familjer bor i andra eller till och med tredje eller fjärde hand...

Att sakna fast boende eller vara trångbodd

Personalen på familjecentralen i en storstad vittnar om att många familjer bor i andra eller till och med tredje eller fjärde hand, vilket innebär osäkra och tillfälliga boenden. De kan snabbt bli av med sina bostäder och tvingas flytta ofta. Trångboddhet är också vanligt, vilket påverkar både barns och föräldrars livskvalitet och stabilitet. I citatet nedan syns hur en socialarbetare vid ett hembesök upptäcker att det inte ens när föräldrarna har arbete finns möjlighet till ett adekvat boende.

Då bor de i andra hand och har gjort det i fem år, i andra hand i den här lägenheten som består av ett litet pentry och ett rum som är ganska, ja det är lite större än det här, och där står en liten soffa och en säng. Pappan jobbar sen länge, mamman jobbar på också, sen länge utbildad undersköterska [...] fantastiska, stabila människor som ändå inte får en ordentlig lägenhet och bo i.

Marita, socialarbetare

Vissa familjer riskerar vräkning och har svårt att hitta nya boenden. Papperslösa familjer har särskilt svårt att få tillgång till bostäder och lever ofta under mycket osäkra förhållanden. En socialarbetare ger exempel på en ensam mamma till ett barn med funktionshinder som bor på soffan hos bekanta, vilket påverkar både mammans och barnets hälsa och välbefinnande.

För hon bor taskigt till [...] på en soffa ungefär, hos ytligt bekanta, och hon har dåligt med pengar. Sen är hon helt slut själv, men får kaffe och macka [...] man blir förundrad över hur folk orkar stålla sig upp på morgonen ibland. Både det och om hon ska få stanna här och sen är det ju det med boende, att bo på en soffa. De [som har lägenheten] tycker inte att de ska bo där så länge till. Hon kan ju inte betala nåt just nu.

Kristina, socialarbetare

Återigen använder personalen ett systemiskt perspektiv för att förstå mammas situation, inte bara när det gäller det nära sociala sammanhang familjen är en del av, utan också i fråga om hur familjelivet och föräldraskapet påverkas av de samhälleliga villkor de lever under. Enligt Haley (2022) inkluderar systemiskt tänkande både det nära sammanhanget, såsom familj och personliga nätverk, och välfärdssystemets aktörer och organisationer samt hur dessa system interagerar med varandra – som i exemplet nedan där socialarbetaren betonar att svåra ekonomiska och boendemässiga livsvillkor måste förbättras för att familjer ska kunna ta emot och dra nytta av annat stöd, såsom föräldrastöd och utbildning.

Och det går liksom före det här andra, att prata om föräldrastöd till exempel. Allt det går före, för om inte det är ordnat så är man ju inte mottaglig för det andra heller. Så tänker jag i alla fall [...] livet måste ju funka, du måste få in dina pengar, du måste...

Birgitta, socialarbetare

Svårnavigerad samhällsservice

I sin kontakt med myndigheter och olika verksamheter behöver föräldrar hantera många praktiska uppgifter, såsom att ta barnen till vårdcentralen och tandläkaren eller ha möten med kommunen och Försäkringskassan. I intervjuerna ges många exempel på hur det kan skapa problem i vardagen.

Att vara vilse

Både personalen och föräldrarna ger exempel på att föräldrar känt sig vilse i hur de ska hantera olika situationer och vart de ska vända sig för att få tillgång till service. Personalen noterar att många har svårt att göra sig förstådda och få tillgång till viktig information.

...man känner sig ganska ensam mot...inte mot skolans så sett, men det är en hel organisation och man vet inte hur det funkar. Och så kommer det massa brev hem om att saker inte funkar, och så vet man inte vad det innebär.

Elin, socialarbetare

Adobe Stock/Dragonimages

Det beror bland annat på att verksamheter i kontakt med föräldrarna inte har översatt information eller använt tolk när det behövs. Sjukvården och även skolan, som i exemplet ovan, är enligt föräldrarna mer vana vid att använda tolk medan socialtjänsten och Försäkringskassan inte gör det i samma utsträckning. Föräldrarna känner sig vilse och provar att vända sig till olika personer, men får inte den hjälp de behöver. Det kan handla om hur man ska fylla i en blankett till Försäkringskassan, var man kan köpa medicin eller hur man ansöker om en plats på förskolan. Ofta försöker de få hjälp av den första de fått kontakt med. Nedan beskriver Mai hur övergiven hon kände sig när hon var gravid och vände sig till barnmorskan, som var den enda hon kände till, med frågor om var hon kunde köpa medicin och låta barnen få vård och när hon senare fick kontakt med socialtjänsten och inte heller där fick hjälp.

Det finns många saker som jag gjort fel, jag visste inte då att om barnen är sjuka så ska jag ta dem till vårdcentralen. Jag kom bara till barnmorskan i [stad] och de, sa hon, har ingenting för oss. Det är många enkla saker som jag missat, så det blev bara större problem, jag gjorde bara fel och det krånglade [...] Alltså, jag fick kontakt med barnmorskan i [stad] men jag fick inte den hjälp som jag fått nu. Hon visade inte så mycket. Jag förstår att hon ville att [...] jag ska vara självständig och lära mig nya saker. Men då jag var för ung och allting var så nytt för mig, jag har haft det mycket svårt. Sen fick jag kontakt med en handläggare från socialen. Jag fick träffa henne första gången och vi skulle träffa henne en andra gång också, men då avbokade hon tiden så vi bara vände det blev inget med det. Då kände jag att jag blev liksom övergiven.

Mai, tre barn

Personalen beskriver att familjerna förutsätts känna till hur välfärdssystemet fungerar, exempelvis när det gäller mödra- och barnhälsovårdens screeningprogram och kontroller, trots att de aldrig har stött på det förut. De förutsätts också känna till välfärdslogiken, till exempel att det ofta är man själv som måste initiera och gå igenom olika ansökningsprocesser för att ta del av stöd för exempelvis vab. Men många föräldrar behöver handgripligt stöd.

Skillnaden är väl att de flesta som är uppvuxna i det här systemet vet om vilka möjligheter som finns. Våra familjer eller föräldrar från andra länder får man visa.

Tommy, socialarbetare

Här framgår hur det systemiska tänkandet synliggör behovet av att ha en relation till olika samhälleliga aktörer för att få bättre livsvillkor.

Att motarbetas av myndigheter

I intervjuerna lyfts situationer där föräldrar inte bara varit vilse och känt sig övergivna utan rentav känt sig motarbetade av myndigheter och verksamheter. Det kan handla om att ha blivit nekad stöd och service eller att tjänstepersoner gjort sig otillgängliga eller inte gett information om hur man ska gå tillväga för att ansöka om stöd. Många föräldrar upplever myndigheter som svåra att få kontakt med. Så är det för Suado som jämför tillgängligheten till familjecentralen med den till Försäkringskassan.

Till exempel Försäkringskassan, om jag jämför... Om man kommer hit [till familjecentralen] kan man få hjälp direkt, men på Försäkringskassan säger de "kom tillbaka i morgon eller nån annan dag". Det tar lång tid.

Suado, ett barn

Ett exempel på hur familjer motarbetats kommer från en socialarbetare som beskriver hur en mamma till ett barn med funktionshinder skulle tvingas acceptera villkor såsom en flytt för att få försörjningsstöd.

Ja, jag tror att hon är kommunalt dumpad, det är hon, av en grannkommun [...] Ja, de skaffade henne en lägenhet och så vill de nu bli av med henne. Att hon inte får försörjningsstöd, pengar, om hon inte gör det här och det här och det här... och så har hon inte gjort det och då får hon inga pengar.

Birgitta, socialarbetare

Ett annat återkommande exempel är hur förskolor trycker på för att föräldrar ska hämta sina barn, vilket kan få ödesdigra konsekvenser för föräldrarnas möjligheter att uppfylla kraven för att få stanna i Sverige.

...det kan handla om att de hela tiden ringer och säger att nu får du komma och hämta ditt barn för han är för trött eller för ledsen. [...] Jag tror det var så att om hon inte kunde ha honom på förskolan så kunde hon inte gå någon utbildning, och då riskerade hon att bli utvisad...

Karin, socialarbetare

En annan socialarbetare berättar hur hon försökt hjälpa föräldern genom att försöka få förskolan att förstå vilka konsekvenser deras agerande kan få för familjen.

Det är detta med skola, förskola och fritids, de får hämta sina barn hela tiden, man ringer och ber att de ska hämta dem. Och de förstår ju inte varför, men de går hem från jobbet och så har de inga pengar och så får de inget försörjningsstöd för att de inte är på jobbet. [...] jag försöker ha ett möte med skolan och berätta, men skolan...jag tycker förskolan är bedräglig i dag, som ringer hem föräldrar hela tiden. Vi har en förälder nere på [förskola] som inte kunde börja sin utbildning, för hon har två barn med autism och förskolan tycker inte att barnen orkar vara där längre än till halv två. Hon skulle läsa till undersköterska, men hon fick tacka nej till sin utbildning. Man behöver ha sin utbildning för att få uppehållstillstånd, men hon vill inte att jag ska kontakta [förskolan] för hon är rädd att rektorn ska bli arg på henne. Så där är hon, det går inte att hjälpa henne där.

Anne-Marie, socialarbetare

Citaten visar på personalens medvetenhet om hur agerande i ett system (förskolan) kan påverka ett annat (försörjningsstöds- och migrationsärenden).

Rädsla för socialtjänsten

Enligt enkäten möter personalen på familjecentralerna då och då familjer med bristande tillit till myndigheter och oro över att deras barn ska omhändertas. Det är inte den vanligaste utmaningen men heller inte ovanligt, och det kommer på tal även i intervjuerna med både personal och föräldrar. Även om det inte finns någon grund för oro kan osäkerhet om vad myndigheter och verksamheter har för avsikter skapa rädsla för att göra fel. Nedan berättar en mamma om hur sköterskan på BVC istället för att uppfattas som stöttande tolkades som om hon kanske skulle ta kontakt med socialtjänsten.

Ja, det var nån gång när de vägde barnet och det inte var nån skillnad. Och då sa sköterskan: "Barnet väger lika mycket som förra gången, nästa gång ni kommer vill vi att vikten har ökat." Då blev jag orolig, hon sa inte att hon skulle kontakta socialtjänsten eller så, hon sa ingenting, men jag blev orolig. Så fort jag kom hem började jag ge barnet mat varannan timma, jag försökte ge så mycket mat som möjligt så att barnet skulle komma upp i vikten hon önskade.

Fadila, fyra barn

Personalen berättar att denna oro inte bara är en utmaning för föräldrarna utan också för dem som både behöver bemöta den och på andra sätt hantera att samhällsutvecklingen skapar ogynnsamma förutsättningar för deras arbete.

... oavsett hur länge föräldrarna har varit i landet sätter det sig aldrig, man är alltid rädd för socialtjänsten. Så det är en jätteutmaning, och jag tycker inte att samhället underlättar. Nu har de gått ut med att man ska häva sekretessen mellan polis, skola och socialtjänst, nej.

Rebecka, socialarbetare

Samtidigt vittnar några föräldrar om positiva erfarenheter av socialtjänsten. Så var det för Maram som under tiden hon väntade på att hennes man och barn skulle få komma till Sverige fick gott stöd av en socialsekreterare som också gladdes med familjen efter återföreningen.

Socialtjänsten, åh hon var jättebra, hon hjälpte och stöttade mig alltid. När de [familjen] kom och jag skulle be om hjälp [...] tog jag med mig mina döttrar för att hon skulle få träffa dem. Hon kramade dem och hon grät, jag glömmer det aldrig. Hon stöttade mig väldigt mycket. Ibland gör ord mycket och de har lärt mig att leva, de hjälper mig faktiskt. Hon var jättesnäll och sa till mig: "Om du behöver nåt, kom så ska jag lyssna."

Maram, två barn

En barndom i väntan

I det här avsnittet tar vi upp vilka direkta konsekvenser väntanssituationen sägs ha för barnen. Barndomen har enligt Wells (2015) vissa universella drag. Som små behöver barn vuxnas hjälp för att överleva, de behöver mat, skydd och emotionella band för att må bra, vilket enligt Wells sätter gränser för hur plastisk en barndom kan vara. Samtidigt är det viktigt att påpeka att även barn har agens. Barnet vill tillhöra och bli omhändertagen av andra men också utveckla självständighet. Det betyder att samtidigt som föräldrar påverkar sina barns utveckling och beteende, påverkar barn sina föräldrars föräldraskap och beteende. De intervjuade föräldrarna har alla små barn som behöver omvårdnad, uppmärksamhet och samspel. I både personal- och föräldraintervjuerna framkommer att den osäkra livssituationen och de bristfälliga livsvillkoren riskerar att underminera det skydd och den emotionella trygghet som barn behöver.

Förändrat beteende

Hos barn i väntan som har upplevt krig och konflikter kan traumatiska minnen påverka deras psykiska och fysiska hälsa och sociala förmåga. För en flicka som flytt kriget i Ukraina tillsammans med mamma och syskon, ledde pappans död till ett förändrat beteende som uppmärksammas av personalen.

...samtidigt som föräldrar påverkar sina barns utveckling och beteende, påverkar barn sina föräldrars föräldraskap och beteende.

Och ett av barnen var väldigt arg. Hon kunde inte uttrycka sig, och bet och slog andra barn. [...] Och sen märkte jag att barnet inte alls mådde bra. Hon hade mycket ont i magen och inte ville äta. [...] hon är bara hemma [även från skolan], och hon har ont i magen, äter ingenting. Det är ett tecken på att barnet inte mår bra.

Carmen, förskollärare

Trots att barnen nu lever i relativ trygghet märker föräldrarna att svåra upplevelser har satt sina spår. För en pojke på tre år väcker de regelbundna testerna av Hesa Fredrik rädsla och minnen från kriget familjen flytt ifrån.

... här i Sverige hörs samma signal [...] och då blev min son skrämmd. Jag såg att han ryckte till [...] han tyckte att vi skulle springa och gömma oss. Ja, jag tror att han tog psykisk skada av kriget när han var rädd och blev tvungen att gömma sig.

Irina, ett barn

Att känna sig annorlunda

Barn som har tillfälliga boenden och flyttar ofta känner ofta en brist på stabilitet och trygghet. Att flytta ofta kan också påverka sociala relationer och barnen kan känna sig annorlunda eller utanför på grund av sin situation. Det kan leda till känslor av ensamhet och osäkerhet, som för Yanas son som kom till Sverige med sin mamma medan pappan var kvar i hemlandet.

Jag känner att det har påverkat honom att vi har flyttat flera gånger, han känner inte stabilitet. Först bodde vi i ett av Migrationsverkets boenden, han och jag ensamma. Vi har inte den rutin som alla familjer har [...] andra barn som bor i en familj med pappa, mamma och syskon... han vill alltid, jag vet inte... [en stunds tystnad] han vill ut hela tiden, med andra, han är mycket nyfiken. Ja, och ensamhet, han känner att ensamheten påverkar honom [...] säger "jag är ensam, jag vill ha nån".

Yana, två barn

Barn jämför sig lätt med jämnåriga och vill kunna göra samma saker som alla andra. Så är det för Ashas barn, som ställer många frågor som hon har svårt att besvara och känner sig annorlunda och utsatta eftersom familjen inte har samma möjligheter till vård som andra eftersom de saknar uppehållstillstånd.

Barn ställer väldigt många frågor om sitt liv och så, men ibland står jag handfallen, jag har inga svar att ge dem om situationen eller nånting, det är jättesvårt [...] Alltså de frågor de ställer är: Varför får vi inte uppehållstillstånd? Varför kan vi inte åka nånstans som alla andra? [...] Det finns ingenting, man saknar allt. Kan inte resa, kan inte göra nånting. Min äldsta son till exempel, han skäms väldigt mycket för sina tänder, de är utåtbuktande [...] Hade jag haft möjlighet skulle jag kanske låta sätta in en tandställning och justera tänderna på honom, så att han slipper skämmas för sina tänder.

Asha, fyra barn

Den osäkra framtiden

Osäkerheten kring framtiden kan påverka barnens koncentration, prestation och motivation i skolan. En förälder från Ukraina som genom sitt tillfälliga arbete i skolan har träffat många barn därifrån beskriver att de är väldigt ledsna. Hon tror att det förutom på traumatiska upplevelser och flykt också kan bero på osäkerheten om hur länge de ska stanna i Sverige.

”
Barn som har tillfälliga boenden
och flyttar ofta känner ofta en brist
på stabilitet och trygghet.

"Vi kanske åker tillbaka snart, eller vi stannar här, eller vi åker, eller vi flyttar till ett annat land..." Det är ungefär 70 från Ukraina som bor här. Några har redan flyttat till Kanada, några tillbaka till Ukraina... Det påverkar barn när de inte vet om de behöver lära sig svenska eller inte [...] det påverkar motivationen också.

Elena, ett barn

Flera av de större barnen är uppgivna inför sina framtidsutsikter. De är medvetna om familjens situation och förstår inte vitsen med att anstränga sig om de ändå inte får stanna i Sverige.

Min son brukar fråga: "Varför vill du att jag ska studera nu, när mina studier ska stoppas när jag är 18?" Barnens framtid och familjens framtid, det står still.

Asha, fyra barn

Även om barn, särskilt små barn, ofta lever i nuet påverkas deras upplevelse av tid av att leva i väntan. Den otänkbara framtiden får som i exemplet ovan inflytande över hur nuet upplevs och hanteras.

Att inte utvecklas som andra

Bland föräldrar som har barn med försenad språkutveckling finns återkommande funderingar kring om det kan bero på familjens situation. Efter att ha levt under stark press under graviditeten med sitt första barn oroar sig Jamela för att det kan ha bidragit till att dottern inte vägde så mycket vid födseln och sedan var försenad i sin språkutveckling.

Jamela, tre barn: ...min dotter som är nio år snart, hon är född under flykt, hon vägde tvåtusen gram...

Intervjuare: Åh, vad liten. Kom hon för tidigt?

Jamela: Nej, inte tidigt, men jag kunde inte äta och så stressen och grejer...

Intervjuare: Så du tror att det påverkade?

Jamela: Kanske ja, eftersom hon inte heller pratade så mycket och jag hade problem och stress och så under graviditeten.

Flera av föräldrarna och även personalen oroar sig för att många barn är tysta och inte kommer igång med språket alls. Några ser det som en konsekvens av den instabila situationen och den stress de lever under, som Zahra som oroar sig för sin son som är tre år och fortfarande inte pratar.

Jag går till psykologen för att de [personalen på BVC] undrar varför han inte kan prata. De frågade mig om jag hade det svårt under graviditeten. Ja självklart, tänk tre månader fängslad i ett litet rum. Jag levde i sån ovisshet, jag hade inte nån framtid framför mig. Nu rullar livet på, går vidare. Det enda jag är orolig för just nu är min son, jag vet inte vad som kommer att hända med honom, jag vill att han ska börja prata, jag vill inte att han ska ha nåt problem.

Zahra, två barn

Personalen möter ofta barn som har olika typer av svårigheter och som har utretts eller väntar på att utredas för olika typer av diagnoser. Samtidigt uttrycker flera av dem att det är svårt att veta om dessa svårigheter beror på den svåra livssituationen eller om barnen skulle ha haft dessa problem ändå, som socialarbetaren Kristina som oroar sig för en pojkes beteende.

De på öppna förskolan känner henne och är också oroliga för pojken [...] Han interagerar inte med de andra utan ställer upp leksaker i ring, i en cirkel. Mamman är så trött att hon bara lägger sig ner... [tystnad, verkar berörd]

Kristina, socialarbetare

Flera i personalen är kritiska till att andra aktörer, såsom vård, förskola och socialtjänst, inte ser till barnens bästa i dessa familjer. Det kan handla om långa väntetider inom vården eller att familjer med små barn saknar boende eller riskerar att bli vräkta utan att få hjälp av socialtjänsten. Flera nämner att förskolan brister i sitt bemötande, vilket försvårar barnens situation. Trots att barnen har rätt till förskoleplats för sin egen skull händer det att förskolan tycker att barnen ska vara hemma om föräldrarna är arbetssökande eller föräldralediga med ett annat barn. Som vi redan har varit inne på ringer de ofta och vill att föräldrarna ska hämta sina barn, vilket ibland resulterar i att barnen tas ur förskolan.

...som förälder då, som behöver trygghet att se att de kan ta hand om ens barn, om man blir uppringd varje dag och de säger att man ska ta hem barnet för att det är ledset och gråter. Då undrar man kanske: Ska mitt barn vara där? Ibland hinner de ta barnet ur förskolan innan vi har löst det.

Karin, socialarbetare

Specifika strategier

Att föräldrarna försöker hitta strategier som gynnar barnen märks tydligt. Flera av dem är desamma som de flesta andra föräldrars, till exempel att ge omsorg, att skapa regler och sätta gränser och att uppmuntra till självförtroende och till att följa sina intressen och drömmar, medan de vi tar upp här är mer specifika för den situation familjerna befinner sig i.

Föräldraskap i väntan

Här lyfts hur föräldrarna utvecklar olika strategier i sitt föräldraskap kopplat till de utmaningar som väntan kan innebära för barnen. Som beskrivits i teoriavsnittet kan det ömsesidiga samspelet mellan barn och förälder förstås pågå inom tre olika domäner. Inom auktoritetsdomänen använder föräldrar sin makt för att skapa regler, sätta gränser eller uttrycka förväntningar på att barnet ska agera på ett visst sätt. Anknytningsdomänen aktiveras när barnet vid upplevelse av fara behöver skydd och trygghet för att våga fortsätta utforska sin omgivning. I intimitetsdomänen ryms stunder av ömsesidighet och upplevelser av närhet och delade tankar och känslor i vardagliga göromål. Domänerna påverkar varandra till exempel genom att en nära och intim relation skapar förutsättningar för att barnet anpassar sig till förälderns gränser. Nedan beskrivs de föräldrastrategier som flera av föräldrarna återkommer till.

Kompenserande föräldraskap

En vanlig strategi återfinns inom intimitetsdomänen. Genom att ge mycket omsorg och kärlek till sina barn försöker föräldrarna kompensera för den instabilitet och otrygghet som situationen innebär. De uttrycker stark kärlek till och glädje över sina barn och poängterar att de försöker göra det de tror är bäst för barnen, vilket ger dem själva motivation att kämpa vidare.

Det är första barnet, jag blev jätteglad när jag fick honom. Han fyllde en viktig plats i mitt liv. När man inte är förälder har man ännu inte upplevt hur fint livet är. När man har fått barn är det mycket glädje, när jag träffar honom och när han sover bredvid mig så blir jag jätteglad [...] man måste alltid ha i tanken [...] vad som är bäst för det egna barnet.

Suado, ett barn

Av personalens berättelser att döma är många imponerade över att föräldrarna har så pass stark kapacitet och många resurser, trots de utmaningar de utsätts för. De tar sitt föräldraansvar, som kan förstås pågå inom auktoritetsdomänen, för att skapa ett sammanhang där barnet får möjlighet att träna samvaro med andra barn och vuxna.

Hon ser att pojken behöver stöd, så [...] hon har själv varit på förskolekontoret, hon liksom hittar de här ställena [...] vissa saker hade hon redan gjort när jag träffade henne första gången, så det känns ändå som att ja, men det fixar hon [...] Plussa henne för att hon trots allt går till öppna förskolan med pojken, att de går till [grupp för barn med funktionshinder], att de får lite space från att smyga runt i lägenheten och störa familjen. Att hon gör bra saker för sin son.

Kristina, socialarbetare

Inom auktoritets- och intimitetsdomänen kan man med små medel skapa gemensamma minnen och känslor för viktiga tidpunkter i livet som ger mening i tillvaron. Att få dessa hållpunkter och höjdpunkter kan vara extra viktigt i en tillvaro som annars är flytande och osäker.

Jag försöker på alla vis att på barnets födelsedag fixa nånting som är lite roligare att göra. På nyår också till exempel, så att det blir nånting roligt att göra för alla i familjen [...] men du vet, när allt är begränsat är det inte lätt.

Asha, fyra barn

Tillvarata tiden-föräldraskap

Med tanke på erfarenheterna av utdragen väntan blir frågan om hur tiden kan användas ett tema i föräldraskapet. Att livet har satts på paus gör det än viktigare att med sin föräldraauktoritet förmedla till barnen att de ska tillvarata sin tid, inte bara låta den passera utan göra något med den, som att lära sig hur saker fungerar och utbilda sig för att få bättre möjligheter i framtiden.

Jag vill försöka lära mitt barn att man inte ska förlora tiden, att man ska följa regler, studera och få en egen inkomst.

Maram, två barn

Men som vi kan se i nedanstående citat kan det vara svårt att upprätthålla sin föräldraauktoritet när barnen ifrågasätter varför de ska studera när de kanske ändå inte får stanna.

Ärligt talat, allt jag kan säga och uppmuntra till är... Jag säger satsa på dina studier, de är allt vi kan få med oss härifrån. [...] om vi stannar och det fortsätter på det här sättet kommer han som är 14 år bli 18 och inte få fortsätta sina studier, och då hamnar vi i en annan situation. Min son brukar fråga: "Varför vill du att jag ska studera nu, när mina studier ska stoppas när jag är 18?"

Asha, fyra barn

Hoppingivande föräldraskap

Föräldrarna använder sig av auktoritetsdomänen när de betonar vikten av att barnen träffar andra barn och vuxna för att bygga sociala relationer, skaffa sig färdigheter och ha roligt. De vill att barnen genom dessa aktiviteter ska öppna sig för livet och inte vara rädda. Liksom för Mariam och hennes barn är det en av de viktigaste anledningarna till att besöka öppna förskolan.

Att livet har satts på paus gör det än viktigare att med sin föräldraauktoritet förmedla till barnen att de ska tillvarata sin tid...

Om barnen bara är hemma och inte träffar andra så blir de blyga och kommer inte umgås med andra. Men när de kommer hit [...] kommer de lära känna andra och inte bli lika rädda för livet.

Mariam, sex barn

För barnens skull försöker föräldrarna skapa en känsla av trygghet och normalitet trots den osäkra situationen, vilket visar hur föräldrarna aktivt använder sig av sin anknytning till barnet. I citatet nedan förklarar en mamma hur hon genom att fylla dotterns liv med roliga och sociala aktiviteter hoppas avleda hennes tankar på familjens situation och bidra till hennes utveckling.

Jag försöker se till att hon får allt detta stöd och hjälp, alltså att kärlek, tryggheten finns för henne. [...] Så jag har skrivit in henne på en massa olika aktiviteter, hon spelar piano, musik... det är slöjd och massor med aktiviteter som hon sysselsätter sig med. Min tanke är att ju mer aktiv hon är, desto mer slipper hon tänka på situationen som den är. Och sen kanske hon utvecklar sin personlighet väldigt mycket i kontakt med människor.

Bibi, ett barn

Transnationellt föräldraskap

Ett vanligt tema i studier om migration är den transnationella dimensionen. I transnationella familjer är medlemmarna spridda över nationsgränser men upprätthåller ändå starka familjeband. Dessa familjer präglas av regelbunden kontakt, gemensamma resurser och ett kollektivt ansvar för familjens välbefinnande trots det geografiska avståndet. Utifrån det systemiska perspektivet innebär det att familjens mikrosystem rymmer relationer på distans. En specifik utmaning för föräldraskap i väntan uppkommer när den andra föräldern och/eller ens barn finns på en annan plats, ofta i ett annat land. Det är ofta mycket emotionellt påfrestande, och saknad hos både barn och föräldrar är ett återkommande tema som inverkar på samspelet inom alla de tre domänerna. Förutom om att det är tungt och ensamt för dem själva vittnar många föräldrar om att det trots telefon- och videosamtal är svårt för föräldern på distans att upprätthålla anknytning, intimitet och auktoritet, särskilt när barnen är små. Det är inte lätt att upprätthålla intresset på ett sätt som blir meningsfullt för barnet. Den förälder som delar vardag med barnet känner sig ofta ansvarig för att kontakten ska fungera, trots avståndet.

...[dottern] förstod inte varför pappa försvann [djup suck] [...] och för pappa är det väldigt svårt att hålla en bra kontakt med henne, han vet inte hur. Till exempel ställer han samma frågor varje dag, som hon inte är intresserad av att svara på. Så då börjar jag hjälpa dem typ: "Ska du visa vad du har bakom ryggen, är det bollen? Kan du berätta var du sitter, vem som är med dig?" Som en tolk mellan dem, det går inte... det är väldigt svårt.

Elena, ett barn

Flera föräldrar har stöd från familj och nätverk även på distans, vilket hjälper dem att hantera vardagen. Så är det för en mamma som berättar att det finns starka band mellan far och dotter, trots avståndet, och att de hjälps åt i föräldraskapet. I citatet kan man utläsa att mamman genom sitt sätt att framhålla pappans betydelse medverkar till att upprätthålla anknytningen och intimiteten dem emellan. Samtidigt är hon ensam förälder i vardagen och känner ansvar för att försöka fylla båda föräldrarnas plats.

En specifik utmaning för föräldraskap i väntan uppkommer när den andra föräldern och/eller ens barn finns på en annan plats...

...det finns starka band mellan flickor och pappor, alltså de lyssnar på pappan, de blir deras gunstlingar och hon är det. Men ledsamt nog hade han inte möjlighet att åka med oss samtidigt. Det är så, men om det skulle hända nånting, problematik eller nånting, brukar jag berätta det för pappan och han brukar prata med henne också [...]
Jag försöker göra allt för att i pappans frånvaro vara både mamma och pappa...

Bibi, ett barn

Val och kval-föräldraskap

En stor andel av de familjer som migrerar till Sverige befinner sig i väntan i flera år, vilket skapar osäkerhet om hur de ska göra livet så tryggt som möjligt för barnen. Flera beskriver ett ofta olösligt dilemma: ska de stanna eller, om möjligt, åka tillbaka? Det är alltid vad som är bäst för barnen som kommer i första rummet. Är det för farligt för barnen att återvända eller överväger fördelarna med att vara i hemlandet och träffa den andra föräldern och andra släktingar? Elena funderar över hur det skulle bli om de återvände till kriget i Ukraina och menar att det hade varit skillnad om hon varit ensam.

Om jag inte hade [dottern] hade jag stannat kvar i Ukraina, jag är här bara för att jag har henne. [...] Med barn är de som bestämmer, men det är vi som har ansvaret [...] det är inte deras.

Elena, ett barn

Ansvaret för barnets välfärd och ett val där inget av alternativen upplevs som bra för barnet kan vara svårt att bära. Flera brottas med dilemmat mellan den relativa trygghet det innebär att ha rotat sig i Sverige och förlusten för barnen att inte kunna träffa den andra föräldern. Så är det för Bibi och hennes dotter som har väntat på uppehållstillstånd i flera år samtidigt som längtan efter pappan varit ständigt närvarande.

Det är så flickan har växt upp här, hon har växt upp långt ifrån sin pappa de senaste fyra åren [...] Hon har anpassat sig till det svenska samhället, hon har gått i skolan och så. Det är jättesvårt att tänka sig att rycka upp henne härifrån och starta på nytt på ett annat ställe. [...] Och det är därför jag står i valet och kvalet, jag vet inte vad jag ska göra... Flickan skulle åtminstone vara i närheten av sin pappa. Det är ett stort problem.

Bibi, ett barn

Även för de som skaffat familj efter att de kommit till Sverige kan valmöjligheterna upplevas begränsade. Trots att de kanske skulle vilja flytta från Sverige är det i slutändan viljan att skapa bästa möjliga förutsättningar för barnen som avgör.

Det fanns en tid då jag ville flytta tillbaka till Vietnam, men då tänkte jag på barnen och deras framtid och att de behövde en nära relation till sin pappa också.

Mai, tre barn

Reflektioner

Avsnittet synliggör hur migrationsrelaterad väntan med temporära livsvillkor formar föräldraskap, barns uppväxtvillkor och familjens relation till välfärdsinstitutioner. Väntan är inte en passiv erfarenhet, utan en aktivt pågående process som påverkar familjens temporalitet och därmed dess rytm, planering och framtidsorientering. Föräldrar tvingas navigera i ett tillstånd av ovisshet, där beslut om uppehållstillstånd, boende och försörjning och tillgång till samhällsservice ofta är utanför deras kontroll. Det skapar psykosociala påfrestningar som oro, stress, ensamhet och känslor av maktlöshet, vilka i sin tur påverkar såväl föräldraförmågan som barnens välbefinnande. Att vara i ett långvarigt väntanstillstånd kan påverka samspelet mellan barn och föräldrar både här och nu och på sikt. Att exempelvis använda auktoritetsdomänen för att sörja för barnens långsiktiga utveckling blir en paradox, då framtiden och vad barnen ska utvecklas till är svårt att förhålla sig till.

Samtidigt utvecklar föräldrarna trots allt strategier för att hantera familjens situation. Genom ett kompenserande föräldraskap, där kärlek, omsorg och vardagsstruktur ges särskild vikt, försöker de skapa trygghet och mening för sina barn. De mobiliserar

resurser både inom sig själva och i sina nätverk för att upprätthålla relationer, stödja barnens utveckling och skapa framtidstro, trots att framtiden är osäker. Att auktoritetsdomänen kringskärs av den osäkra livssituationen så att de har svårt att använda sin auktoritet för att ge sina barn stöd att utvecklas tycks föräldrarna försöka kompensera med intimitet och anknytning. Men vid fara och osäkerhet kan föräldrar ha svårare att erbjuda den trygghet barn behöver, vilket i sin tur kan göra barnet mindre benägen att söka sig till intimitet och lyssna till föräldrars gränser.

För föräldrastödjare och andra socialarbetare som möter familjer i väntan krävs en systemisk förståelse där individens livsvillkor ses i relation till strukturella faktorer såsom migrationspolitik, socioekonomisk utsatthet och institutionell tillgänglighet. Det krävs också ett relationellt förhållningssätt där tillit, kontinuitet och lyhördhet är centrala komponenter. Avsnittet pekar på att det sociala arbetet bör baseras på kunskap om föräldraskap i långvarig väntan och att stödinsatser behöver anpassas efter familjernas behov. I följande avsnitt beskrivs hur det sociala arbetet på familjecentralerna har börjat utvecklas.

Förebyggande socialt arbete på familjecentralen

I intervjuer och observationer på de två familjecentralerna framkommer ett antal arbetssätt som i större eller mindre utsträckning svarar upp mot de utmaningar familjerna möter. Arbetet kan förstås som både synligt och osynligt (Star & Strauss, 1999). Med synligt menas det arbete som ofta finns i arbetsbeskrivningar, som avhandlas på arbetsplatsmöten och som professionella tydligt kan redogöra för när de beskriver sitt arbete. Det osynliga arbetet ses ofta som lika centralt men saknar vedertagna beskrivningar. Det kan saknas ord för det eftersom det är nytt och inte har hunnit bli en etablerad del av arbetet eller för att vissa medarbetare lägger mycket tid och engagemang på det medan andra inte gör det i alls lika stor utsträckning. Det osynliga arbetet bygger ofta på ett utvecklat professionellt omdöme och beprövade erfarenheter, och det kan uppkomma som ett svar på nya behov som man (ännu) inte har rutiner för.

Nedan beskrivs såväl synliga som osynliga arbetssätt som utvecklats för att möta behoven hos familjer i väntan. Vi har valt att benämna dessa: *Att erbjuda en plats*, *Praktiskt vardagsstöd*, *Utökad lotsning* och *Emotionellt stöd*.

Att erbjuda en plats

Centralt i arbetet med familjer som lever i väntan är att erbjuda en plats som känns lättillgänglig och välkomnande, där föräldrar och barn kan vara sig själva. Öppna förskolan kan vara extra viktig för familjer i väntan, som ofta har en instabil boendesituation och dessutom lever under stress och därför är i stort behov av en viloplatz där de för en stund kan släppa tankarna på framtiden och kraven från myndigheterna. Den öppna förskolan fungerar som ett nav för familjecentralen dit vem som helst är välkommen, utan anmälan eller registrering. Personalen berättar att de försöker erbjuda platser även utanför den öppna förskolan. Genom utflykter till närliggande parker och lekplatser, bibliotek och andra verksamheter i kommunen vill de bidra till att familjerna får kännedom om närområdet. Det ges också exempel på att verksamheten flyttas ut till områden där många barn och föräldrar bor, dels för att göra familjecentralen känd, dels för att fånga upp vilket stöd familjerna önskar.

Ett extra vardagsrum

Öppna förskolan är en fysisk plats som, utifrån ett barnperspektiv, tydligt tillhör barnen. Här erbjuds allt från sångstunder, lek och fika till gästföreläsningar om teman som kan intressera föräldrar. Inte minst för familjer som lever i väntan och ofta är trångboddas erbjuds en barnanpassad miljö med stora lektytor. För föräldrarna skapas möjlighet till gemenskap och till att träna sin svenska. Personalen utgår ifrån att deltagarna själva har kapacitet att avgöra hur deras deltagande ska se ut och eftersträvar att familjerna ska ta platsen i besittning och känna sig som hemma:

Enkelt uttryckt är det som ett extra vardagsrum, kan jag känna, dit du kan komma med ditt barn och träffa andra föräldrar och barnen får träffa andra barn. Det finns möjlighet att pyssla och måla, barnen kan leka och du kan fika. [...] en del har ett jättebehov av att komma hemifrån [...] man bor lite trångt här i området.

Carmen, förskollärare

De flesta föräldrar betonar hur viktig den öppna förskolan är. Många upplever att det är en trygg plats som är utvecklande för både barn och vuxna och de går dit så ofta de kan. Det blir ett sätt att bryta isolering och ensamhet, lära sig svenska, få svar på sådant man undrar över och kanske allra viktigast: att få in mer glädje och lust i vardagen.

På öppna förskolan får man information och man känner att man umgås med föräldrar. När man är hemma känner man sig ensam, men så fort man kommer ut träffar man andra föräldrar och barnen får lust att leka. Barnen blir också gladare, de vill åka dit varje dag.

Fadila, fyra barn

På frågor om vart de vänder sig om de behöver stöd eller information svarar många föräldrar att familjecentralen är deras förstahandsval, för där får de antingen svar eller hjälp att komma vidare.

Utåtriktat arbete

Gemensamt för de båda familjecentraler vi studerat är hållningen att man för att nå ut behöver vara aktiv även utanför de egna lokalerna.

Det är många familjer som kommer hit till oss, men inte alla. Och jag tror att som socialarbetare måste man vara där människorna finns, och då får ju vi liksom flytta på oss...

Maria, socialarbetare

I observationer och intervjuer med socialarbetare framkommer olika typer av utåtriktat arbete anpassat till omständigheterna där familjecentralerna är belägna. Det kan handla om att informera om verksamheten direkt till föräldrar, till exempel i sociala medier, på SFI eller genom andra aktörer och verksamheter i kommunen. Flera föräldrar framhåller hur viktigt det är att familjecentralen arbetar aktivt för att nå ut, då det kan vara svårt att veta vad som finns och vart man ska vända sig om man är ny i Sverige.

Familjecentralen är jätteöppen. Du kan läsa information på Facebook, om vad som händer, vad de ska göra nästa vecka. Den här informationen når mig, om du förstår. När du kommer till ett annat land är en av de svåraste grejerna att få information.

Elena, ett barn

”

Flera föräldrar framhåller hur viktigt det är att familjecentralen arbetar aktivt för att nå ut...

Ett annat sätt att arbeta utåtriktat är att flytta ut verksamheten till andra fysiska platser. När man på en av familjecentralerna fick signaler om att det var stökigt i ett område där många av deras besökare bor, vilket skapade oro hos föräldrarna, beslutade man sig för att flytta ut dit en dag i veckan. På plats erbjuds lekar för barnen och fika för alla. Först kommer barnen och så småningom ansluter föräldrarna, varpå personalen kan samtala och samla in idéer på möjliga sätt att få en lugnare boendemiljö. Ett annat sätt att skapa trygghet och kännedom om närområdet är att tillsammans besöka exempelvis simhallen eller biblioteket för att visa hur det fungerar på badhuset eller hur man gör för att få ett lånekort.

... studiebesök där bibliotekarien visade runt. Här finns det olika språk och här finns det barnavdelning och här finns det böcker för körkort och så. Ja, så kom det fram: "Kan jag låna böcker? Jag har inget lånekort." Vill du ha hjälp med det? Ja, såna saker. För oss var det självklart, jag har ju haft lånekort hur länge som helst och jag vet hur jag kan ordna ett.

Maria, socialarbetare

Det kan också handla om att flytta ut verksamheten till närliggande lekplatser och andra barnvänliga ställen för att ge konkreta exempel på vilka möjligheter som finns. Personalen menar att många inte vet om vad kommunen har att erbjuda i form av natur och utemiljöer. Genom att få besöka olika platser får föräldrar upp ögonen för hur de kan använda dem och kan återvända dit med sina familjer även när den öppna förskolan är stängd.

Ja, vi går till olika ställen när det är fint väder, alltså sitter där och myser [...] alla de här är jätteroliga saker. Mest roligt är det när vi går ut på eftermiddagen, barnen leker och vi pratar med varandra.

Faiza, två barn

”

Det ges också exempel på grupper där föräldrar kan vidga sina nätverk och lära sig sådant som deras barn så småningom kommer att kunna, såsom simgrupper på badhuset eller cykelgrupper tillsammans med Cykelfrämjandet.

En annan typ av utåtriktat arbete sker när familjecentralen tillsammans med andra aktörer skapar gemensamma aktiviteter. Ett exempel är att socialarbetare tillsammans med logoped skapat en egen öppen förskoleverksamhet för barn med funktionshinder och deras föräldrar, ett annat att personal tillsammans med bibliotek och kulturskola skapat barngrupper för nyanlända som saknar fritidssysselsättning. Men det är inte bara för barnen det skapas grupper. Det ges också exempel på grupper där föräldrar kan vidga sina nätverk och lära sig sådant som deras barn så småningom kommer att kunna, såsom simgrupper på badhuset eller cykelgrupper tillsammans med Cykelfrämjandet.

I kris räcker det inte att erbjuda stöd på specifika tider i de egna lokalerna, så ytterligare en variant av utåtriktat arbete handlar om att släppa allt man har för stunden och ta sig till en plats där människor behöver hjälp.

För ett par veckor sen gick det bort en kille här, blev mördad. Och det är ju inte mitt jobb egentligen, men när jag kom hit på måndagen stod de här och bara grät. Så jag tänkte att här kan vi inte stå med barnen [...] och så tog jag med mig dem i bilen, som man inte ska, och åkte dit med dem. Och då blev det att jag gick där till klockan var halv tre, jag gick på gatan mest, och på så sätt fick jag träffa pappan, jag fick träffa mamma som miste sin son och alla andra.

Anne-Marie, socialarbetare

Praktiskt vardagsstöd

Inte minst när vi följde föräldrastödare i deras vardag framkom hur de på olika sätt försöker sörja för familjers akuta behov av mat, kläder, boende och

ekonomi. Det här praktiska arbetet är ofta osynligt eftersom det sällan lyfts fram i möten med kollegor, vilket innebär att personalen kan välja i hur stor utsträckning de vill utföra det. Vissa lägger ner mycket tid och försöker hitta kreativa lösningar, medan andra hänvisar till andra välfärdstjänster.

Föräldrastödjarna beskriver betydelsen av det här arbetet på ett motsägelsefullt sätt. Ibland förminskas det genom att nämnas lite vid sidan om, som ”jag ska bara”, eller uttrycks som något som egentligen inte ingår i deras arbetsuppgifter eller som de rentav inte får göra. Vid andra tillfällen beskrivs det som en av de viktigaste arbetsuppgifterna för att försöka skapa stabilitet för barnen.

I analysen framträder två olika typer av praktiskt vardagsstöd. Det ena uppstår i stunden och har som syfte att avlasta i en akut situation och det andra är mer helhetsinriktat och syftar till att skapa mer långsiktig stabilitet för familjerna.

Avlastande i stunden

Syftet med det avlastande arbetet är att ge hjälp till familjer som upplever en akut brist på saker som är livsnödvändiga för att klara vardagen. Anledningen till den akuta bristen kan vara att familjen saknar försörjningsstöd, att reglerna för att få ekonomiskt bistånd har ändrats, eller att det försörjningsstöd som familjen får är otillräckligt. Avlastningsarbetet är reaktivt, utan långsiktig planering, och behovet synliggörs ofta genom att en förälder kommer med en blankett som behöver fyllas i eller att föräldrastödjaren uppfattar att familjen saknar exempelvis blöjor eller mat till sitt barn. Stödet kan ges både till familjer man känner väl och till kortvariga kontakter. Nedanstående citat rör en mamma med ett litet barn i akut behov av mat för vilkas räkning föräldrastödjaren har kontaktat en diakon för hjälp.

Ett presentkort på Ica är ju ingen lösning i långa loppet, men jag tänker i väntan på att man får en tid, det blir ju diakonen sen.

Birgitta, föräldrastödjare

Avlastningsarbetet har en annan karaktär än föräldrastödjarens andra uppgifter, såsom att hålla i stödsamtal och leda föräldragrupper. Det består av tre olika typer av praktiska uppgifter:

- att samla in saker, till exempel smörgåsar som blivit över på den öppna förskolan för att ge till mammor och barn när de lämnar en aktivitet och kläder från vänner och andra besökande familjer, och använda extra kaffepengar från verksamheten för att köpa mat eller matkuponger
- ringa aktörer för att få dem att ta över arbetet, till exempel civilsamhällesorganisationer för att ordna matkassar, socialtjänsten för att ge nödhjälp och vården för att ge akutvård
- pappersarbete/digitalt arbete såsom att ansöka om fondmedel för exempelvis kläder eller presenter till barnen från olika stiftelser, vilket innebär mycket jobb med att läsa, tolka och fylla i stiftelsernas blanketter.

Stabiliseringsarbete

Den mer långsiktiga arbetsmetoden utvecklades på en av familjecentralerna och fokuserar dels på att bygga upp ett hem och skapa en stabil miljö för familjerna, dels på att skapa en förutsägbart fritid för barnen. Den första delen av arbetsmetoden, att skapa ett hem, är ett samarbete med en av socialtjänsten organiserad lågtröskelverksamhet vid namn Trädet, där personer som lider av missbruk eller psykisk ohälsa renoverar gamla möbler. Idén var att skapa ett hem i såväl materiell som social och symbolisk mening. Arbetet med det inkluderar barnets perspektiv och ett föräldrastöd som är anpassningsbart och flexibelt. Rent

praktiskt innebär det insamling och utdelning av föremål, men i större omfattning än avlastningsarbetet, vilket gör att socialarbetarna måste hjälpa till att köra släpvagnar och organisera föremål.

Följsamheten och förmågan att agera utifrån föräldrarnas önskemål framgår av en fältanteckning gjord när vi följde föräldrastödjaren Stina. Den visar att byggandet av ett stabilt hem handlar om mer än bara hushållsartiklar, det innebär också att skaffa både en porslinskatt och plastrosor och att lära känna grannarna i trapphuset, vilket kan leda till långvariga relationer.

Vi anländer till verkstaden och snickeriet som ligger i ett industriområde. Vi går genom en stor maskinhall och in i ett rum som är ett förråd fyllt med saker. Allt är prydligt ordnat på hyllor som når upp till taket.

Sabrin tittar på hyllorna med hushållsartiklar, men hennes blick dras till en hylla med prydnadsföremål. Hon ser sig omkring, tar god tid på sig, vänder och vrider på olika figurer och bestämmer sig till slut för en porslinskatt, ler och visar den för mig och Stina. "Den här är till Faduma, hon kommer att bli så glad." Hon frågar Leffe och Stina försiktigt: "Är det okej om jag tar den här?" "Självklart", säger Leffe och Stina instämmer leende och säger: "Självklart, den är perfekt för Faduma." Porslinskatten har en lång, ståtlig hals och är svart med gyllene rygg. Sabrin håller upp den och stryker dess långa rygg. Det blir det första hon lägger i packlådan.

Hon letar vidare bland prydnadssakerna och upptäcker en ljusrosa plastros i en kruka. "Kan jag ta den här också?" frågar hon och tittar på Stina. Leffe svarar: "Jag tror jag har sett en till sån." Han börjar leta på en annan hylla bakom några saker och hittar en. Det faktum att han tar fram en plastros till verkar vara en inbjudan till Sabrin att plocka upp fler saker, hennes sökande går snabbare och hennes händer rör sig säkrare över hyllorna. Hon fortsätter att fråga om det är okej att ta varje sak. Hon tar fram en äggkokare och en kaffebryggare, socialarbetaren säger: "Ja, ta vad du behöver." Både Stina och Leffe börjar titta sig omkring. "Har du en sån här?" Sabrin svarar nej på nästan allt, förutom några kaffekoppar. Hon väljer tallrikar i grått. När lådorna är fulla med saker packar vi in dem i bilen och åker till ett större lager med möbler. Tillbaka i lägenheten hjälps vi åt att packa upp.

fältanteckning, februari 2023

När arbetet med att bygga upp ett hem i materiell mening är klart fortsätter föräldrastödet. Exempelvis passar föräldrastödjaren på att prata om barnsäkerhet, vilket annars ingår i det standardiserade åttamånadersbesöket.

Vi står i badrummet och den unga mamman visar glatt att det finns ett badkar i lägenheten som hennes lille son, som är nästan ett år gammal, kan bada i. Stina pausar i situationen och visar Sabrin hur barnet kan halka och hamna under vattnet, och att det behövs en badmatta för små barn när de badar. Vi börjar googla vad den billigaste badmattan kan kosta och hittar en för 100 kronor. Sabrin säger att hon ska köpa den.

När vi går ut i trapphuset, liksom senare i intervjun, märks att Stina arbetar med en av föräldrastödjarnas huvuduppgifter: att utvidga nätverket kring familjer, särskilt ensamstående föräldrar. Hon berättar för Sabrin att i en lägenhet en trappa ner bor en mamma som också är ensam med flera barn och säger att hon ska presentera dem för varandra.

fältanteckning, februari 2023

När de senare anordnar aktiviteter på familjecentret ser Stina till att de två mammorna sitter bredvid varandra, och det blir början på en ny vänskap.

Den andra delen av stabiliseringsarbetet innebär också samverkan med en annan verksamhet, men i det här fallet biblioteket och kulturskolan. Ursprunget till den var att föräldrastöderna mötte flera familjer där de lite äldre barnen inte hade rätt att vara på fritids men behövde hitta meningsfulla fritidsaktiviteter och träna på att prata svenska. Två dagar i veckan anordnas nu Barngruppen i bibliotekets lokaler.

När vi kommer fram är redan flera barn och föräldrar på plats. Barnen går in i rummet medan föräldrarna väntar utanför med småsyskon eller går i väg en stund. I rummet ligger en stor hög med kuddar på golvet och på bordet finns fika, smörgås och banan. Föräldrastöderna och pedagogerna berättar för oss att barnen ofta är väldigt hungriga. Sedan plockas en hög med stora böcker om djur, dinosaurier och Titanic fram. Barnen bläddrar i böckerna och visar bilder för oss vuxna och varandra och samtalar kring böckerna. Efter en stund sätter vi oss på golvet och lyssnar på bibliotekarien som läser första kapitlet i en bok om Luna. Barnen, även de som inte förstår svenska, lyssnar koncentrerat. Därefter får barnen visa med sin tumme, upp eller ner eller på sidan, hur dagen i skolan har varit. De som vill får berätta mer. Pedagogen berättar för oss efteråt att flera av barnen berättar att de är utanför i skolan och att de inte har kompisar. Därför har pedagogen kommit fram till att en specialpedagog från skolan ska besöka deras barngrupp, så att det skapas en länk till skolan.

fältanteckning, januari 2023

Det här är ett exempel på hur föräldrastödare och pedagoger har skapat en ny insats för att möta familjernas behov av stabilitet och förutsägbarhet. De har ett tydligt barnperspektiv då de vill att barnen ska ha en meningsfull fritid trots den situation de befinner sig i. Genom samarbetet med biblioteket och kulturskolan skapas också förutsättningar för att barnen ska ha fortsatt kontakt med dessa verksamheter. De har hjälpt flera familjer att ta del av aktiviteter på biblioteket, låna böcker och spela instrument.

Utökad lotsning

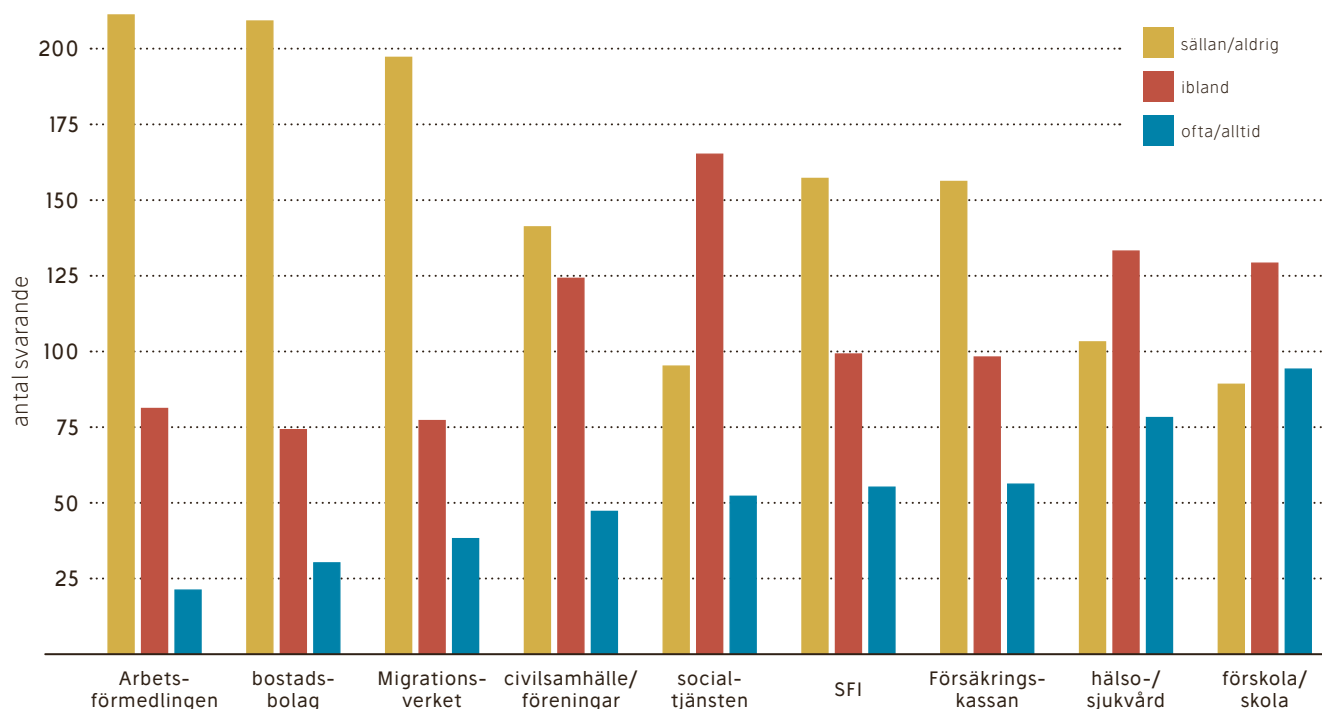
Det är vanligt att det finns rutiner för hur man lotsar personer vidare mellan olika verksamhetsgrenar inom familjecentralen, såsom mödravården, barnhälsovården och föräldrastöderna (se t ex Ulfsdotter & Borén, 2023). Mindre vanligt är att lyfta fram den lotsning som sker till andra verksamheter. I enkäten till familjecentralerna frågade vi hur ofta socialarbetare lotsar familjer i väntan vidare till olika verksamheter utanför familjecentralen (se figur 4). Det visade sig att lotsning även till andra aktörer är en vanligt förekommande arbetsuppgift, men att det är betydligt vanligare till verksamheter som befinner sig nära familjecentralen antingen geografiskt eller genom att personalen är väl bekant med verksamheten och de som arbetar där, såsom skola/förskola och vården. Mer sällsynt är det att lotsa till Migrationsverket, bostadsbolag och Arbetsförmedlingen.

I intervjuer och observationer framstår lotsning rentav som en av föräldrastödernas främsta arbetsuppgifter. Det arbete som vi har valt att benämna *utökad lotsning* kan tydligt kopplas till att familjerna har svårt att få stöd och ibland även motarbetas av myndigheter och kommunala verksamheter.

En jämförelse mellan de två familjecentralerna visar att lotsningen kan se ut på olika sätt. I den större staden finns fler specialiserade verksamheter, som till exempel ett medborgarkontor, som kan hjälpa till medan man på den mindre

I intervjuer och observationer framstår lotsning rentav som en av föräldrastödernas främsta arbetsuppgifter.

Figur 4. Hur ofta socialarbetare lotsar familjer i väntan vidare till aktörer utanför familjecentralen.

orten har färre ställen att hänvisa till och därför måste göra mer arbete själv. Ibland består lotsningen enbart av att hänvisa till en annan verksamhet, men i många fall handlar det om ett mer utökat arbete där föräldrastödaren är medföljare till och/eller företrädare för föräldrarna för att med utgångspunkt i sin holistiska bild av familjen säkra barnens rätt till utbildning, ekonomi, fritid och vård. Nedan beskrivs på vilka sätt den utökade lotsningen kan ske.

Lotsning för lek och samvaro

En typ av utökad lotsning tar sin utgångspunkt i ett systemiskt tänkande där barns och föräldrars situation ses i sitt sammanhang och sker till verksamheter som kan ge barnen något meningsfullt att göra på fritiden och föräldrarna avlastning i vardagen. Föräldrastödjarna undersöker fritidsfältet för att se vilka verksamheter som finns och hur öppna de är för familjerna, vilket har varierat.

En sommar hade kommunen olika sommarlovsaktiviteter och då vet jag att kollegan på öppna förskolan försökte anmäla barn som behövde de här aktiviteterna. Så hon ringde runt, det var till tennisklubben och det var till alla möjliga. Och då upptäckte vi ett motstånd hos tennisklubben. När vi sa: "Vi har en familj som heter [namn]." Då hörde de att det inte var svenska barn och det skapar tydligen problem enligt vissa. De föreningarna kändes det ju lite svårt att fortsätta samarbeta med, det är ingenting man spinner vidare på. Men däremot en annan förening, scouterna, jag vet vem som är ledare där, en person som är ganska utåtriktad och öppen för olika människor [...] Så när jag ser att nån behöver en fritidsaktivitet, ja då ringer jag ju inte till tennisklubben [...] utan då promotar jag scouterna.

Maria, socialarbetare

Utifrån ett barnperspektiv letar föräldrastödjarna efter och bygger upp kontakten med verksamheter som kan beskrivas som konviviala, eller gästfrihetskapingande, platser. Sådana har en princip om att vara till för alla och inbjuder till otvunget umgänge. Det är viktigt att det finns en ömsesidighet, att verksamheterna vill nå alla barn och föräldrar. Det kan till exempel vara kulturskolan,

scouterna, Rädda barnen eller bostadsbolag som anordnar aktiviteter som inte kostar något för familjerna.

Det familjerna behöver är att få kännedom om och, om de inte behärskar svenska så bra, stöd att komma i kontakt med verksamheten. Utifrån kan det ses som ganska enkla lotsningar, men de bygger på ett långsiktigt arbete med att bygga upp kunskaper och arbeta upp kontakter med lokalsamhället.

Medföljandelotsning och att bidra till kontakt

En annan typ av utökad lotsning är att hjälpa till i kontakten med olika verksamheter och myndigheter. Den sker ofta på grund av brist på information om hur olika processer, till exempel att ansöka om något, går till. Även det här arbetet styrs av ett systemiskt perspektiv på familjen där barns och föräldrars situation och mående är beroende av hur verksamheter på mesonivå, såsom skolan och vården, fungerar.

Föräldrastödjarna har en upparbetad kännedom både om olika samhällsfunktioner och om hur man bör formulera sig för att få tillgång till service. Det gör att de kan fungera som spindeln i nätet och ha en medföljande roll även i långa processer, som i exemplet nedan när ett barn dör på förlossningen samtidigt som familjen riskerar att vråkas. Föräldrastödjaren följer med genom hela processen och försöker, utöver att lösa boendesituationen, hjälpa pappans syster att komma till Sverige för att stötta familjen.

... efter det, alltså sonen som är död [...] fick jag stöd av henne också, hon till och med kom hem till mig [...] Hon hjälpte oss med boende för den tiden då mitt barn var på sjukhuset, då vi fick höra att vi måste flytta. [...] hon följde med mig till socialtjänstens kontor för att fråga om de hade nåt tillfälligt boende [...] vi hade ansökt om att hon [makens syster] ska få ett visum men fick avslag på det. Det hjälpte hon till med [...] hon hjälpte till med allt hon kunde hjälpa till med...

Sanaya, tre barn

Många av föräldrarna lyfter betydelsen av den här typen av lotsning. Att ha någon som frågar hur det går, guidar och följer med i processen och inte släpper taget upplevs som väldigt stödjande i ett nytt och krångligt samhällssystem.

Det var hon [socialarbetare] som hjälpte mig att registrera min son på förskolan. Hon pratade väldigt mycket med kommunen [...] övertalade dem att jag skulle få plats med sonen där, registrerade mig på [bostadsförmedling]. Man var tvungen att boka en tid hos Migrationsverket på internet och då hjälpte hon mig, och det var en blankett som jag skulle fylla i och...

Zahra, två barn

Man kan skönja att föräldrastödjarna tar sin utgångspunkt även i det relations- och styrkeorienterade perspektivet. Genom att de använder sin relation till familjen och sin kunskap om den samhällsservice familjen har rätt till underbygger de föräldrarnas egna resurser och styrkor och uppmuntrar dem att ta vara på sina rättigheter. På så sätt blir de lotsande utan att följa med rent fysiskt.

Hon har ett barn som får åka taxi till skolan och den kom inte i tid näån gång, så hon kom för sent med sina andra barn. Skolan ville inte hjälpa henne, så då fick jag peppa henne. Ring igen, be igen, fråga. Hela tiden peppa henne, och nu kommer den halv åtta.

Ann-Marie, socialarbetare

Företräda och säkra rättigheter

En tredje typ av utökad lotsning är proaktiv och går ut på att företräda familjerna i kontakten med olika verksamheter för att barnen ska få exempelvis vård, boende eller stöd i skolan. Arbetet startas efter att föräldrarna upprepade gånger försökt få del av samhällsservice men blivit nekade och/eller motarbetade. Det gäller att värna de som lever i en utsatt situation och inte får gehör i samhället oavsett om det handlar om diskriminering, exempelvis om mammor har skuldbelagts för sina barns svårigheter och blivit nekade det särskilda stöd barnen är i behov av, eller om att en familj med flera små barn som står utan bostad.

För att företräda föräldrar och barn används olika strategier som bygger på kunskap om såväl bemötande som samhällets sätt att fungera. Bemötandet består i att vara vänlig, tydlig, bestämd och uthållig i sina kontakter. När föräldrastödjarna företräder familjerna i relation till den egna socialtjänsten använder de sin förtrogenhet med socialtjänstens arbete i argumentationen för att familjen ska få adekvat stöd. Något som också är vanligt är att företräda föräldrar och barn i relation till skola och förskola, exempelvis när det gäller barn som bedömts ha behov av extra stöd. Lotsningsarbetet kan då, som i exemplet nedan, bestå av kontakt med rektor för att kräva att det ska ordnas ett SIP-möte, i det här fallet för att föräldrastödjaren upplever att mamman inte blir lyssnad på, kanske för att hon kommer från ett annat land.

Ann-Marie, socialarbetare: ...jag ber att rektorn ska ringa och då bokar vi en tid [...] Det funkar när han har stödet, men de två dagar han inte har stödet är det kaos. Och så kör de över henne [...] bryr sig inte om vad hon säger [...]

Intervjuare: Varför gör de inte det? Vad tänker du är grunden till att de inte lyssnar?

Ann-Marie: Jag vet inte, ibland tycker jag att de är... Det är väl för att de inte har tid, jag hoppas ju att det är det, men ibland känns det som att de tänker...

Intervjuare: Just för att hon är från ett annat land?

Ann-Marie: Ja, och många barn och ja..."Du får ta din tid och ta hand om dina barn, vi kan inte bara ta hand om dem." Jag kan inte säga att det är så utan det är en känsla.

Emotionellt stöd

I intervjuerna med föräldrarna lyfts det emotionella stöd som många upplever sig få, sällan från personalen som grupp utan från en namngiven person. Att någon är tillgänglig, ställer upp och försöker lösa de problem man har ter sig emotionellt avlastande. Många beskriver det likt mamman i nedanstående citat. Förutom att hon har fått hjälp med många olika saker, har själva kontakten med och den nära relationen till socialarbetaren lett till att hon vågat öppna sig och till att livet känns lättare och mindre ensamt.

— ” —
...kontakten med och den nära relationen till socialarbetaren [har] lett till att hon vågat öppna sig och till att livet känns lättare och mindre ensamt.

Hon hjälper mig mycket med olika saker. Efter att jag träffat henne går allting lättare, jag känner mig bättre, jag känner mig inte ensam som jag gjorde innan. Om jag hade träffat henne tidigare skulle jag inte ha haft då så jobbigt. Hon får mig att öppna mig och berätta allt för henne [...] det är till mycket stor hjälp att få prata med nån annan när man har det jobbigt [...] När jag träffade henne första gången berättade hon [...] att hon kan hjälpa mig med allt jag behöver. [...] Jag vill säga ett stort tack till henne, en person som hjälper mig mycket, som gör att allt känns lättare för mig.

Mai, tre barn

Reflektioner

Socialarbetarna och övrig personal på öppna förskolan visar stort engagemang, uppfinningsrikedom och flexibilitet i hur de hjälper familjer i väntan. De strävar efter att nå ut och göra sig tillgängliga, inte minst genom att erbjuda platser där föräldrar och barn kan känna glädje i vardagen. De hjälper till med praktiska frågor, försöker avlasta i stunden och ger mer långsiktigt stöd för att skapa stabilitet i tillvaron, och i intervjuerna ges många exempel på att utökad lotsning är en återkommande arbetsuppgift. Engagemanget ger föräldrarna en känsla av att någon bryr sig om hur de har det, vilket upplevs emotionellt avlastande. Föräldrarna värderar det stöd de får mycket högt, både för egen del och för sina barns, då det hjälper dem att hantera praktiska och emotionella utmaningar och bidrar till välmående. Samtidigt har familjer i långvarig väntan ofta en mycket svår livssituation där känslor av stress, hopplöshet och ensamhet kan vara överväldigande.

Trots sitt engagemang kan personalen känna sig otillräcklig. En socialarbetare pratar om det hen ger som en "liten skärva" i relation till den svåra situation familjerna befinner sig i. Föräldraintervjuerna visar också att det finns mer familjecentralen kan göra för att stötta familjer i väntan. Exempelvis önskar några mer

kontinuerligt stöd för att kunna hantera den stress och osäkerhet som väntan innebär och helst ska stödet erbjudas utan att de behöver efterfråga det. Det hänger samman med ett önskemål om tydligare information om vilka tjänster och vilket stöd som finns på familjecentralen och hur man kan få hjälp med olika processer. Även om det pågår mycket arbete på familjecentralen tycks föräldrarna alltså inte alltid veta vad de kan få hjälp med. Och det de inte vet, kan de heller inte fråga efter.

En annan sak som efterfrågas är juridisk rådgivning för att navigera komplexa juridiska processer. Familjerna har många utmaningar att hantera, men för de som är i en asylprocess är det den viktigaste frågan. Att få hjälp att förstå och hantera kontakter med Migrationsverket är därför av hög prioritet, men föräldrastödjarna säger sig inte ha tillräcklig kunskap om till exempel utlänningslagen och Migrationsverkets arbete.

Till sist, för de som inte har rätt att läsa SFI är möjligheterna att lära sig svenska begränsade. På en av familjecentralerna i studien erbjuder öppna förskolan en enklare kurs för föräldrar, och det är något de gärna hade sett i större utsträckning.

Socialarbetarrollen

Socialarbetare som möter familjer i långvarig väntan och utför arbetsuppgifterna i föregående avsnitt har vissa gemensamma drag. Av intervjuer och observationer framkommer att de flesta har lång erfarenhet av socialt arbete, företrädesvis med barn och familjer. De har också arbetat länge inom samma geografiska område, vilket har gett dem stor lokalkännedom både om människors livsvillkor i området och om vilka verksamheter och civilsamhällesaktörer som finns och hur de fungerar. Kanske är det anledningen till att några saker sticker ut i hur de ser på sin roll som socialarbetare? Dels vågar de agera på ett sätt som bryter mot det förväntade, dels ger de uttryck för kreativitet och att tänka utanför ramarna. De tycks också ha ett starkt medmänskligt driv, och hjälper hellre till för mycket än för lite. Nedan beskrivs två framträdande kännetecken som tycks präglar rollen som socialarbetare på familjecentral.

Att ofarliggöra sig

För att nå ut till familjer i långvarig väntan krävs ett medvetet arbete både för att göra verksamheten känd och för att bygga upp ett förtroende för att det som erbjuds är hjälpsamt och lättillgängligt. Att vara socialarbetare på en familjecentral är att vara i en miljö där man vill möta människor, både barn och föräldrar, i ett vardagligt sammanhang. Det ger möjlighet att fånga upp sådant som inte kommer fram på till exempel ett socialkontor. Det innebär också att vistas i ett tvärprofessionellt sammanhang som inte är så probleminriktat. I rollen har man inte någon myndighetsutövning eller dokumentationsskyldighet och kan därför inta en mer stödjande roll.

...vi är lite avdramatiserade eftersom vi är här. För det här är ju en plats, som man ser i våra enkäter, där folk känner sig väldigt välkomna och trygga [...] Det är klart att det är ganska lätt att be om hjälp då...

Birgitta, socialarbetare

Samtidigt som datainsamlingen pågick spreds dock en desinformationskampanj mot svenska myndigheter (Socialstyrelsen, 2024). Budskapet i den så kallade LVU-kampanjen var att muslimska barn och deras familjer utsattes för systematiska övergrepp av socialtjänsten. För många familjer i behov av stöd

ledde kampanjen till rädsla och tveksamhet inför att kontakta socialtjänsten, även i andra ärenden, av oro för att barnen skulle omhändertas. Medarbetare inom socialtjänsten vittnade om en förvärrad situation på grund av kampanjen och lämnade förslag till regeringen om hur den kunde motverkas SKR (2022). I förslaget betonas vikten av att ge förutsättningar för det förebyggande arbetet för att nå de som behöver skydd och stöd och skapa tillit till socialtjänsten. På samma sätt framkom det i intervjuerna att personalen har utvecklat strategier för att ofarliggöra sig.

Deltagandet i den öppna verksamheten på familjecentralen är ett sätt att ofarliggöra sig. Genom att vara med i vardagliga aktiviteter som sångstunder, fika och lek med barnen blir socialarbetaren en bland andra och relationer skapas på ett naturligt sätt. Relationer som kan leda till att föräldrar vågar söka stöd när de behöver. En annan strategi är att vara öppen med sin tillhörighet till socialtjänsten och hur processen ser ut om föräldrastödaren känner oro för ett barn.

...jag har ju alltid sagt att jag är från socialtjänsten. Du behöver inte ens säga ditt namn, du kan vara den du är med mig, men om jag ska hjälpa dig med skolan eller sjukvården eller nånting måste jag ha personnummer. [...] märker jag nånting jag måste anmäla, göra en orosanmälan, kommer jag först ta det med er, jag kommer skriva ihop anmälan med er [...] det lärde jag mig av en gammal kollega som jobbade innan här [...] vi gör det tillsammans, jag kommer inte gå bakom ryggen [...] på er. Så det vet de.

Ann-Marie, socialarbetare

Ann-Marie är noga med att säga att hon inte har dokumentationsplikt och att hon kommer att involvera föräldrarna om hon blir orolig. Andra är också noga med att kalla sig själva föräldrastödare för att signalera något positivt, som Marita som tvärtom Ann-Marie inte vill skylta med att hon kommer från socialtjänsten.

Adobe Stock/Dragonimages

Jag säger inte så här: "Jag kommer från socialtjänsten." Alltså, min huvudman är ju det, men [...] jag jämför lite med BVC. De säger att de är BVC-sköterskor, de säger inte att de kommer från [namn på vårdcentral], och jag säger inte att jag kommer från socialtjänsten heller.

Marita, socialarbetare

Mod att tänka utanför ramarna

Personalen belyser att de i sin roll ibland behöver göra saker som är på gränsen till vad som är allmänt accepterat eller brukligt, ofta i kraft av att sin långa erfarenhet: "Jag har jobbat så länge, så jag vågar lite." Det kan innebära att besluta sig för att de riktlinjer som finns inte går i linje med den egna bedömningen av situationen. Som föräldrastödjaren nedan som lever sig in i hur svårt det är för familjen och därför beslutar sig för att hjälpa till trots att det sägs vara otillåtet.

Man får inte hjälpa folk med sånt här hur som helst, säger hon som jobbar med migration i kommunen, det är Försäkringskassan som ska hjälpa till. En myndighet får inte hjälpa till att göra saker hos andra myndigheter, sa hon. Men det gjorde jag i alla fall [...] det är svårt för mig, hur svårt ska det då inte vara för henne som inte ens kan språket ordentligt? Vad är vab?

Birgitta, socialarbetare

Eftersom personalen har en relation till varje familj kan de läsa in vilka behov den har och få idéer om hur de bäst ska tillgodoseas. Det är inte alltid lösningen ryms inom de ramar som finns. Då gäller det att hitta andra lösningar, såsom det avlastnings- och stabiliseringsarbete vi beskriver ovan. Exempelvis finns riktlinjer om att hålla sig till ett begränsat antal stödsamtal, men för familjer som befinner sig i en väntan till synes utan slut är det ofta otillräckligt.

...man ska ha fyra eller fem råd- och stödsamtal, sen ska det gå in i en annan slags dokumentation. [...] Men oftast är det ju över lång tid. Och det är det som betyder nånting, att vi är samma personer kvar här. Man går tillbaka och det är fortfarande Tommy eller det är fortfarande Carmen som är kvar. Det ger en trygghet.

Tommy, socialarbetare

Även om de manualer som finns är uppskattade ses de ibland som ett hinder för att möta de frågor och behov som familjerna har.

Samtidigt är vi osäkra, vi gillar manualer, jag gör det. Men det är nånting vi får jobba på, att våga möta frågan i rummet och se vart vi hamnar.

Rebecka, socialarbetare

Sammanfattning

Den här rapporten handlar om det förebyggande sociala arbete som sker med familjer som har migrerat till Sverige och lever i långvarig väntan. Syftet är att synliggöra och ge en fördjupad förståelse för föräldraskapets villkor och familjecentralernas arbetssätt i relation till familjernas behov.

Villkor för ett familjeliv i väntan

Psykiska påfrestningar. Oro och stress är den vanligaste utmaningen kopplad till långvarig väntan på uppehållstillstånd och brist på kontroll över familjens framtid. Separation från partner eller barn under lång tid skapar psykisk påfrestning i form av ensamhet och sorg, vilket i sin tur leder till svårigheter att etablera sig i det svenska samhället.

Att sakna basala livsvillkor. Många familjer lever under svåra ekonomiska förhållanden, med brist på stabilt boende, försörjning och grundläggande resurser såsom möbler, kläder och internet. Trångboddhet, osäkra boendeförhållanden och tillfälliga anställningar försämrar deras möjligheter att skapa trygghet och stabilitet, men trots svåra omständigheter visar många föräldrar stor styrka och förmåga att prioritera barnens behov.

Svårnavigerad samhällsservice. Föräldrar upplever ofta svårigheter i kontakten med myndigheter och känner sig vilse i hur de ska navigera i systemet, särskilt vid brist på information eller tolkstöd, samtidigt som små misstag kan få stora konsekvenser i vardagen. Personalen beskriver hur välfärdssystemet förutsätter att individen själv vet hur man söker stöd, vilket gör att många behöver konkret vägledning. Vissa familjer vittnar om en bristande tillit till myndigheter och känner oro över att söka hjälp av rädsla för att barnen ska omhändertas. Även om några föräldrar har positiva erfarenheter av stöd från socialtjänsten, är rädsla för att göra fel eller bli missförstådd ett återkommande tema.

En barndom i väntan. Att leva sin barndom i väntan kan få flera konsekvenser. De vi huvudsakligen identifierat är:

- **Förändrat beteende.** Barn som har flytt krig och konflikter kan trots att de lever i trygghet uppvisa psykiska och fysiska symptom som magont, rädsla och aggressivt beteende, vilket påverkar deras vardag och relationer.
- **Att känna sig annorlunda.** Barn som i jämförelse med andra upplever begränsningar i vardagen, såsom brist på vård eller rutiner, kan känna utsatthet och skam.
- **Den osäkra framtiden.** Osäkerheten påverkar barns motivation och koncentration i skolan, särskilt om de inte vet om de får stanna i Sverige eller inte. Att den skapar uppgivenhet och oro gör det svårt för barnen att se meningen med att anstränga sig i nuet.
- **Att inte utvecklas som andra.** Föräldrarnas situation kan påverka ett barns utveckling, särskilt när det gäller språk, beteende och psykisk hälsa, vilket väcker oro kring möjliga diagnoser. Samtidigt brister samhällets stöd, med långa väntetider och otillräckligt bemötande från förskola och vård, vilket försvårar barnens möjligheter till trygghet och utveckling.

Föräldraskap i väntan. Den utmaning det innebär att leva i väntan har gjort att föräldrarna utvecklar olika strategier för sitt föräldraskap:

- **Kompenserande föräldraskap.** Föräldrar försöker kompensera den osäkerhet och instabilitet barnen lever i genom att ge mycket kärlek och omsorg och skapa meningsfulla stunder i vardagen. Trots svåra omständigheter visar de stort engagemang för sina barns bästa och tar ansvar för att främja deras utveckling och välmående.
- **Tillvarata tiden-föräldraskap.** Trots ovissheten uppmuntrar föräldrarna sina barn att ta vara på tiden. Genom att förmedla vikten av utbildning och ansvar vill de ge barnen bättre möjligheter, även om det är svårt att motivera dem när framtiden känns otrygg.
- **Hoppingivande föräldraskap.** Föräldrar försöker skapa hopp och livslust hos sina barn genom att uppmuntra till sociala aktiviteter och gemenskap som stärker barnens trygghet och utveckling. Genom att fylla vardagen med kärlek, stöd och meningsfulla upplevelser vill de hjälpa barnen att hantera sin situation och våga möta framtiden.
- **Transnationellt föräldraskap.** Många familjer upprätthåller starka band över nationsgränser och försöker kompensera avståndet genom digital kontakt, men det är ofta svårt, särskilt för små barn, och innebär ett stort ansvar för den förälder som är här med barnet.
- **Val och kval-föräldraskap.** Föräldrarna ställs inför svåra beslut om vad som är bäst för barnen – att stanna i Sverige eller återvända till hemlandet med de risker det kan medföra. Valet präglas av starka känslor, ansvar och längtan, där barnens trygghet och relationer till båda föräldrarna vägs mot framtidsutsikter och säkerhet.

Familjecentralernas arbetssätt

Att erbjuda en plats. Den öppna förskolan erbjuder en lättillgänglig och välkomnande plats för gemenskap, lek, språkträning och information, särskilt viktigt för familjer med instabilt boende och många myndighetskontakter. Arbetet kännetecknas av ett mångsidigt och relationellt förhållningssätt, där trygghet och kontinuitet står i centrum. I det som ofta beskrivs som ett extra vardagsrum kan både barn och vuxna känna sig sedda, delaktiga och mindre ensamma. Utöver den fysiska platsen bedrivs ett omfattande utåtriktat arbete med att aktivt söka upp familjer, samverka med andra aktörer och förflytta verksamheten till platser där människor befinner sig. Detta arbete är situationsanpassat och bygger på närvaro, lyhördhet och förtroendefulla relationer.

Praktiskt vardagsstöd. Föräldrastödarna erbjuder också praktiskt vardagsstöd, ofta osynligt och informellt men avgörande för att skapa stabilitet i familjernas vardag. Det ges dels i form av akut hjälp med mat, kläder eller ifyllande av blanketter, dels som långsiktiga insatser för att skapa ett hem, bygga nätverk och ge barnen en förutsägbar och meningsfull fritid.

Utökad lotsning. En central del av arbetet är den utökade lotsning där personalen hjälper familjer att navigera i ett komplext och ibland motsträvt samhällssystem. Lotsningen sker genom att hänvisa, följa med och ta kontakter och i vissa fall företräda familjer i relation till myndigheter, skola och vård. Lotsning kan också ske till ideella verksamheter som erbjuder social samvaro och aktiviteter för barnen.

Emotionellt stöd. Att föräldrastödarna erbjuder allt detta stöd upplevs som emotionellt avlastande. Föräldrar lyfter ofta fram en särskild person som varit betydelsefull för dem – någon som lyssnat, stöttat och funnits där genom svåra perioder. Den personliga relationen bidrar till att skapa trygghet, minska ensamhet och stärka föräldrarnas tillit till både sig själva och samhället.

Socialarbetarnas strategier

Att ofarliggöra sig. De flesta socialarbetare förklarar sin roll genom att vara öppna med sin tillhörighet till socialtjänsten, samtidigt som de betonar att de inte har vare sig myndighetsutövning eller dokumentationsplikt. De bygger förtroende genom att delta i vardagliga aktiviteter, använda neutrala yrkestitlar såsom föräldrastödare och försäkra föräldrar om att de involveras i processen vid eventuell oro för barnets välmående.

Mod att tänka utanför ramarna. Föräldrastödarna går ibland utanför formella riktlinjer för att möta familjers behov. Tack vare lång erfarenhet vågar de tänka utanför ramarna, även om det innebär att frånga manualer eller föreskrivna begränsningar. Att tänka utanför ramarna innebär också att hitta nya oprövade lösningar för att hjälpa familjer i väntan.

AVSLUTNING

FÖLJSAMT FÖRÄLDRASKAPSTÖD

Familjecentralernas arbete med familjer i väntan är både praktiskt och emotionellt, synligt och osynligt. Det bygger på ett etiskt engagemang och tillåts gå utanför det som är definierat som socialt arbete på en familjecentral. Arbetssätten går att förstå som djupt förankrade i en stark professionsetik bortom en snävare tolkning av vad som är brukliga lösningar förankrade i modeller och manualbaserade metoder. De kan förstås som ett *följsamt föräldraskapsstöd* underbyggt av behovsbedömningar uppkomna ur både föräldrarnas artikulera behov och föräldrastödjarnas identifiering och tolkning av implicita behov.

En stor del av arbetet har utvecklats i tät samverkan mellan socialarbetare och pedagoger på öppna förskolan. Familjerna får ofta en första relation med pedagogerna som uppmärksammar behov och sedan involverar socialarbetarna för att tillsammans utveckla särskilda insatser, såsom det avlastande och stabiliserande arbetet. Den öppna förskolan är en av få öppna mötesplatser för små barn och deras föräldrar. Det är en plats utformad för att barnen ska kunna röra sig fritt och utforska världen. Under projektets gång har vi dock uppmärksammat att den öppna förskolan ibland utnyttjas av andra verksamheter som vill nå föräldrarna för exempelvis arbetsmarknadsinsatser eller hälsoprojekt. Även om det kan vara bra och viktiga initiativ behöver öppna förskolan som barnens plats värnas.

Professionell skicklighet

Det kräver en hög grad av professionell skicklighet att arbeta som socialarbetare i den lågtröskelverksamhet som en familjecentral utgör. Socialarbetarna i studien har det gemensamt att de har högskoleutbildning (de flesta socionomexamen) och långvarig professionell förankring i bostadsområdena. De har också erfarenhet av att ha arbetat med exempelvis social barnvård och försörjningsstöd och i andra förebyggande verksamheter. Skickligheten kommer sig av att de kan använda sitt professionella handlingsutrymme och omdöme på ett kreativt sätt utan att gå utanför de juridiska ramar som finns kring förebyggande socialt arbete på sådant sätt att föräldrars rättssäkerhet äventyras. Med tanke på att de kan mötas av en misstro mot socialtjänstens intentioner och en rädsla för att få sina barn tvångsomhändertagna, särskilt i socioekonomiskt utsatta områden, är den lokala förankringen tillsammans med fingertoppskänsla i bemötandet nära sammankopplat med förmågan att skapa tillit till det förebyggande sociala arbetet.

Trots sagda skicklighet uttrycker både personal och föräldrar att socialarbetarna inte har tillräcklig kunskap om hur migrationsbyråkratin fungerar. Under en relativt kort period har det skett många lagförändringar, och fler väntas, som dessutom gör det svårt att hitta andra aktörer med rätt kunskap. Det finns således ett behov av att höja kunskapsnivån när det gäller migrationslagstiftning och hitta insatta samarbetspartners, såsom jurister.

”
...den lokala förankringen tillsammans med fingertoppskänsla i bemötandet [är] nära sammankopplat med förmågan att skapa tillit till det förebyggande sociala arbetet.

Organisering

Vi ser några skillnader i utformande och organisering av föräldrastödjarnas arbete. En skillnad gäller rörlighet, om personalen ska befinna sig på familjecentralen eller om och hur de i så fall ska röra sig i lokalsamhället. Några familjecentraler i studien gör utökade hembesök, vilket leder till att föräldrastödjarna spenderar mindre tid på familjecentralen och därmed inte kan vara lika flexibla i sin tillgänglighet. Samtidigt innebär hembesöken att de når fler föräldrar och får möjlighet till fördjupade relationer med familjer. En annan rörlighetsaspekt är i vilken utsträckning föräldrastödjarna ska arbeta utåtriktat för att nå föräldrar och skapa aktiviteter utanför familjecentralen. Det behöver finnas en flexibilitet och balans mellan att vara tillgänglig på plats och att nå ut och skapa insatser anpassade efter familjernas behov.

Studien har också synliggjort skillnader i förutsättningar beroende på om familjecentralen är belägen på landsbygden eller i en storstad. I storstaden finns fler aktörer såsom medborgarkontor, statens servicecenter och ideella organisationer som kan ge stöd åt familjerna. På landsbygden finns inte samma utbud, vilket innebär att föräldrastödjarna får göra en större del av arbetet själva. Fördelarna i storstaden är att det är avlastande för föräldrastödjarna och att de har god tillgång till expertis, medan det på landsbygden skapas mer långsiktiga relationer till såväl familjerna som de aktörer som trots allt finns.

Nya socialtjänstlagen och socialt arbete

En av de viktigaste förutsättningarna för att kunna arbeta med följsamt föräldraskapsstöd är att sådant arbete stöds av socialtjänstlagen (SFS 2025:400). I 6 kap. 1–3 § står det bland annat om socialnämndens ansvar att vara insatt i familjers levnadsförhållanden, att den ska informera om socialtjänsten i kommunen och genom uppsökande arbete främja goda levnadsförhållanden.

Genom att föräldrastödjarna verkar i en lågtröskelverksamhet med hög grad av tillgänglighet för föräldrar och använder sig av arbetssätten *att erbjuda en plats, praktiskt vardagsstöd, utökad lotsning och emotionellt stöd* utifrån ett systemiskt och styrkeinriktat förhållningsätt kan vi konstatera att de arbetar i linje med intentionerna i socialtjänstlagen. Dessa intentioner specificeras som att socialtjänsten ska erbjuda behovsanpassade insatser med ett förebyggande och kunskapsbaserat perspektiv som ger människor lika möjligheter och rättigheter (SOU 2020:47). Det skulle också vara möjligt att utveckla fler tidiga insatser utan individuell behovsprövning. Det skulle kunna handla om särskilt stöd i form av terapeutisk traumabehandling och praktiskt avlastande stöd i hemmet.

Vi kan också konstatera att familjestödjarna med dessa arbetssätt skapar erfarenhetsbaserad kunskap då de genom att möta föräldrar och andra som bor eller arbetar i närheten av familjecentralen får kännedom om vad som händer i området. Det betyder att de skulle kunna fungera som en resurs för socialnämnden i dess ansvar att hålla sig insatt i familjers levnadsförhållanden. Genom att systematiskt efterfråga kunskap om familjers levnadsvillkor skulle politiker och kommunledning kunna få aktuell kunskap som kan användas för att få bättre träffsäkerhet i sitt strategiarbete. Kunskapen skulle även kunna användas av socialtjänsten i högre grad än vad som görs i dag.

Formen av det lättillgängliga, selektiva och universella stödet kombinerat med att lokalitetsmässigt befinna sig i bostadsområden [...] och skickliga socialarbetare som använder sig av ett relationellt och styrkeinriktat arbetssätt skulle vara en framgångsfaktor även i andra former av förebyggande socialt arbete.

Även de professionella kompetenser och det följsamma stöd som har utvecklats av föräldrastödjarna är möjliga att använda av andra som behöver nå en målgrupp som uppfattas som svår att nå. Formen av det lättillgängliga, selektiva och universella stödet kombinerat med att lokalitetsmässigt befinna sig i bostadsområden (att ha ”öppna dörrar”) och skickliga socialarbetare som använder sig av ett relationellt och styrkeinriktat arbetssätt skulle vara en framgångsfaktor även i andra former av förebyggande socialt arbete.

REFERENSER

- Bing, V. & Abrahamsson, A.** (2011). Vem annars ska göra det om inte vi gör – om socialt arbete på familjecentral. *Socialmedicinsk tidskrift*, 88(2), 144–154.
- Bryman, A.** (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder* (tredje upplagan). Stockholm: Liber.
- Cesares Olsson, M.** (2022). *Nationell vägledning familjecentral – samverkan för barns bästa*. Föreningen för familjecentralernas främjande.
- FFFF** (2025). *Vad är en familjecentral?* Föreningen för familjecentralers främjande, 5 mars. www.familjecentraler.se/foreningen/vad-ar-en-familjecentral.
- Harach, L. D. & Kuczynski, L. J.** (2005). Construction and maintenance of parent–child relationships: Bidirectional contributions from the perspective of parents. *Infant and Child Development: An International Journal of Research and Practice*, 14(4), 327–343.
- Healy, K.** (2022). *Social Work Theories in Context: Creating Frameworks for Practice* (tredje upplagan). New York, NY: Bloomsbury Academic.
- Hughes, V.** (2022). Tense times for young migrants: Temporality, life-course and immigration status. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(1), 192–208.
- Hwang, P. & Nilsson, B.** (2019). *Utvecklingspsykologi* (fjärde upplagan). Stockholm: Natur & Kultur.
- Khosravi, S.** (red.) (2021). *Waiting: A Project in Conversation*. Bielefeld: Transcript.
- Kuczynski, L. & De Mol, J.** (2015). Dialectical models of socialization. I W. F. Overton & P. C. M. Molenaar (red.), *Handbook of Child Psychology and Developmental Science*, vol 1. Hoboken, NJ: Wiley & Sons.
- Lind, J., Hansen, C. & Khouy, N.** (2023). The impact of temporary residence permits on young refugees' abilities to build a life in Sweden. *Social Sciences*, 12(3), 143.
- Lundström Mattson, Å.** (2009). *Socialt förebyggande arbete – med familjecentralen som arena*. FoU Södertörns skriftserie nr 4.
- McNevin, A. & Missbach, A.** (2018). Luxury limbo: Temporal techniques of border control and the humanitarianisation of waiting. *International Journal of Migration and Border Studies*, 4(1–2), 12–34.
- Morgan, D.** (2011). *Rethinking Family Practices*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Pachter, L. & Dumont-Mathieu, T.** (2004). Parenting in Culturally Diverse Settings. I M. Hoghughi & N. Long (red.), *Handbook of Parenting: Theory and Research for Practice*, s. 88–97. London: Sage
- Prop. 2020/21:191**. *Förslag till ändringar i utlänningslagen*. Regeringskansliet.
- SCB** (2022). *Fattigdom nästan sju gånger vanligare bland utrikesfödda*. Pressmeddelande, 20 oktober. Statistiska centralbyrån. www.scb.se/pressmeddelande/fattigdom-nastan-sju-ganger-vanligare-bland-utrikesfodda.
- SFS 2016:752**. *Lag om tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige*. Sveriges riksdag.
- SFS 2025:400**. *Socialtjänstlag*. Sveriges riksdag.
- Skjesol Bulling, I.** (2017). Stepping through the door: Exploring low-threshold services in Norwegian family centres. *Child and Family Social Work*, 22(3), 1 264–1 273.
- SKR** (2022). *Kraftsamling krävs mot hot, hat och våld inom välfärden*. Sveriges kommuner och regioner, 28 december. <https://extra.skr.se/skr/tjanster/pressrum/nyheter/nyhetsarkiv/kraftsamlingkravsmothothatochvaldfarden.68452.html>
- Socialstyrelsen** (2024). *Socialtjänstens placeringar av barn och unga med svensk och utländsk bakgrund – registerstudie av placeringar 1991–2022*. Socialstyrelsen.
- SOU 2018:32**. *Ju förr desto bättre – vägar till en förebyggande socialtjänst*. Statens offentliga utredningar, Socialdepartementet.
- SOU 2020:47**. *Hållbar socialtjänst – en ny socialtjänstlag*, del 1. Statens offentliga utredningar, Socialdepartementet.
- Star, S. L. & Strauss, A.** (1999). Layers of silence, arenas of voice: The ecology of visible and invisible work. *Computer Supported Cooperative Work*, 8(1–2): 9–30.
- Trevithick, P.** (2003). Effective relationship-based practice: A theoretical exploration. *Journal of Social Work Practice*, 17(2), 163–176.
- Tryggvason, N.** (2018). *Att säga sitt och höra till – en internationell studie om barns delaktighet i familjen*. Doktorsavhandling, Göteborgs universitet.
- Ulfsdotter, M. & Borén, Å.** (2023). *Familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter – kartläggning, analys och förslag*. Folkhälsomyndigheten/Socialstyrelsen.
- Weick, A., Rapp, C., Sullivan, W. P. & Kisthardt, W.** (1989). A strengths perspective for social work practice. *Social Work*, 34(4), 350–354.
- Wells, K.** (2015). *Childhood in a Global Perspective* (andra upplagan). Cambridge: Polity Press.

Forskargrupperna på Institutionen för individ och samhälle på Högskolan Väst
publicerar forskning med fokus på barn, unga, unga vuxna och familjer

Forskning på Institutionen för individ och samhälle

www.hv.se/om-oss/organisation/institutioner/individ-och-samhalle/forskningios

Nina Tryggvason, Högskolan Väst
nina.tryggvason@hv.se

**FÖRENINGEN FÖR
FAMILJECENTRALERS
FRÄMJANDE**

Linnéa Åberg, Högskolan Väst
linnea.berg@hv.se

Forskningsrådet för
hälsa, arbetsliv och välfärd

Anette Bolin, Högskolan Väst
anette.bolin@hv.se

ISBN 978-91-89969-52-0

9 789189 969520